بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: دولتي بودیجه

څانګه: بانکداری، محاسبه او تجارت اقتصاد

مولف: محمدشاه رویایی

ژباړن: نورالله حقمل

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزابي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- عبدالجمیل ممتاز
- محمد احسان احسان

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایي

ګرافیک او ډیزاین: علی مومنی

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۳۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

کړ ISBN: ISBN 9789936300675

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی   دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې   هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی   د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو   د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، ګوجر دي   پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي   هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي   لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به   لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر   وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلې دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لـه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقــش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفی کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همدارګز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند ټګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړې کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیــر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

خپرکي	سرلیکونه	پاڼې
لومړی	د بودجې د علم اصطلاحات	۱
دویم	د بودجې اهمیت، ماهیت، تعریف او تاریخچه	۹
دریېیم	د بودجې مراحل	۱۷
څلورم	د بودجې اصول	۲۹
پنځم	د بودجې حالات	۳۷
شپږم	په افغانستان کې د بودجې جوړښت	۴۳
سرچینې او اخیستنې		۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه

معلومه ده چې په اوسنۍ نړۍ کې بودجه جوړونه، دمؤثرو توکو په توګه د دولت د ښه مدیریت په خاطر مهم رول لري.

د عقلی پرنسیپونو پر بنا له وړ زیرمو څخه په دولتي ځانګو کې په ښه او صحیح توګه کار اخیستنه، د کار موندنې لارې برابروي او د دغې زیرمې له زیات اصراف څخه مخنیوی کوي او همدارنګه ددغې ملی زیرمې د عادلانه او سم ویش لپاره ښه بستر جوړوي.

له همدې امله د دولتي بودجې مضمون چې د ارزښتناکو اقتصادي مسایلو په اړه د محصلینو ذهنونه روښانه کوي له څو کلونو څخه را پدې خوا د اداري او حسابداری په انستیتوت کې تدریسیږي. د یادونې وړ ده چې تراوسه تدریس معمولاً د نوټ ورکولو په توګه دي په داسې حال کې چې د محصلینو د پام وړ وخت په لیکلو تیریږي او کم وخت د پاتې شویو ویناوو او د درس د واضح کولو لپاره پاتې کیږي او دا یو داسې زیان او لوی عیب ګڼل کیږي چې باید مخه یې ونیول شي.

په یاده ځانګه کې همدغه ټکي ته په کتلو سره د بودجې په نوم کتاب د محصلینو د سویې او سطحې مطابق تالیف شویدی چې البته په عملي توګه لیکل شوي مطالب او معلومات پکې د بودجې جوړونې له پالیسۍ سره سم ځای پر ځای شوی دی، او د اداري او حسابدارۍ د انستیتوت پر محصلینو سربیره د علم او فرهنګ نور مینه وال په ځانګړي توګه د اقتصاد د علم په برخه کې ګټه اخیستلی شي.

دغه کتاب په شپږو څپرکو کې لیکل شویدی.

لومړی څپرکی د بودجې د علم مهم اصطلاحات تر مطالعې لاندې نیسي او زده کوونکي د راتلونکو مطالبو لپاره آماده کوي. د کتاب په دویم څپرکي کې د بودجې تعریف، اړتیا او تاریخچه تر مطالعې لاندې شوې چې یاد مطالب د نورو مطالبو په نسبت د محصلینو لپاره زیات اهمیت لري. د کتاب په دریم څپرکي کې د بودجې د مراحلو اړوند مطالب ځای پر ځای شوي دي چې له هغه سره آشنایی د بودجې جوړونې د پالیسي د پوهیدو لپاره ډیر ضروری بریښي.

څلورم څپرکی د بودجې اصول په بر کې نیسي چې د هغه مطالعه د زده کوونکو لپاره حتمي بریښي. همداشان د دغه کتاب پنځم څپرکی د بودجې حالتونو ته ځانګړی شوی دی او وروستی څپرکی یعنې د کتاب شپږم څپرکی په افغانستان کې د بودجې جوړښت ته ځانګړی شوی دی چې په هیواد کې د بودجې جوړونې د پالیسۍ اړوند مطالب او ورسره د ۱۳۸۵ کال وړاندې شوی راپور پکې ځای شوی دی. چې د هغه په لوستو سره به شاګردان وکولی شي په هیواد کې په ښه توګه د بودجې جوړونې له پالیسۍ سره آشنا شي.

په درناوی

مسلک پوه محمد شاه رویایی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ټولیزه موخه
د بودجې له مفهوم، اهمیت او د هیوادونو په ملي اقتصاد کې د هغې ونډه او دغه راز د بودجې جوړوني زده کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د بودجې د علم اصطلاحات

ټولیزه موخه:
د بودجې د علم د مهمو او اساسي اصطلاحاتو پېژند ګلوي.

د زده کړې موخه: د دغه فصل په پای کې له محصلینو څخه تمه کیږي چې:

- د بودجې د علم اساسي اصطلاحات و پېژني.
- هغه اصطلاحات چې په نورو علومو کې کارول کیږي، د بودجې د علم له پلوه تفکیک کړای شي.
- د بودجې د علم په ساحه کې د اصطلاحاتو معنا اومفهوم وپېژني.

اساسي اصطلاحات :

۱- **وظیفه (Function):** د یوه تشکیلاتي واحد یا جز د کار او مسؤلیت له هغه حجم څخه عبارت دی چې په قانوني ډول تثبیت او مشخص شوی وي.

۲- **فعالیت (Activity):** فعالیت د تشکیل په چوکاټ کې یوه فرد یا شخص ته د ور سپارل شوي کار او دندې تر سره کولو ته ویل کیږي.

۳- **د کار واحـد (Work unit):** له یـوه ثابت مقدار کار څخه عبارت دی چې د فعالیت د اجرا کولو یا د یوې متاع د تولید په موخه د مصرف شویو هڅو د اندازه کولو معیار ګڼل کیږي.

۴- **انســجام (coordination):** انســجام د یوې دورې د مختلفو اجزاوو یا ښکیلو عناصرو د دندو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له یووالي او وحدت څخه عبارت دی چې په مناسـبه فضا کې د هدف د لاسـته راوړلو په موخه په کار اچول کیږي.

۵- **پروګرام (program):** پروګرام د یوه تشکیل د ټولو موخو او اهدافو له صورت څخه عبارت دی،

۶- **پـلان (planning):** پـلان د راتلونکي پروګرام د موخو له طرحي او تعریف او د یادو شـویو موخو د ترلاسه کولو په اړه د اړینو تدابیرو له نیولو څخه عبارت دی چې د طرحې په ترڅ کې یې له دقیقې شـننې، معینو ارقامو، اعدادو او شـاخصونو څخه په معین وخت او زمان کې استفاده کیږي.

۷- **کاري پروګـرام (work programming):** کاري پروګـرام له هغه مجوزه پلان څخه عبارت دی چې تعمیل یې د یوې نمایندګي او یاد هغې د کوم واحد له لوري د ور سـپارل شـویو د ندو او فعالیتونو د اجرا په موخه په نظر کې نیول شوی وی.

۸- **د پروګرام تدقیق او شننه (program review):** له هغه ترتیب څخه عبارت دی چې په اساس یې د نظارت مقام د ماتحت شعبو د پروګرام موثریت اندازه او تقدیر کولای شي او پدې توګه یې تطابق یا سمون د دولت له عمومي اهدافو سره پرتله کیږي.

۹- **اداره (Administration):** د مطلوبه موخو د لاسـته راوړلو په مقصد د څو شـعبو د طرحه شویو پروګرامونو له تطبیق، نظارت او انسجام څخه عبارت ده.

۱۰- **طرز العمل (procedures):** پروسـیجر له هغه روش څخه عبارت دی چې قانوني بنسټ او منشاء ولري او په اساس یې چارې تر سره کیږي.

۱۱- **پروژه (project):** پروژه په یوه پروګرام کې له ځانګړې او مشخصې موخې څخه عبارت ده.

۱۲- **مالي دوره (Financial period):** دا دوره له یوې معیني حسابې دورې څخه عبارت ده چې په پای کې یې دفتر یا حسابي معاملات تړل کیږی او مالي وضعیت تثبیت او تعینیږي.

۱۳- **بودجه (Budget):** بودجه په لغت کې هغې کڅوړې ته ویل کیږي چې عواید پکې راټولیږي او لګښـتونه ترې اخسـتل کیږي، خو په اصطلاح کې د دولت هغه قانوني سند یا لاسوند ته ویل کیږی چې د دولت ټول یو کلن عواید او مصارف پکې درج کیږي. په بل عبارت بودجه د دولت هغه قانوني سـند دی چې د یوه معین وخت (معمولاً یو کال) لپاره پکې د دولت ټول عواید او مصارف درج شـوي وي او د ټولو اقتصادي، ټولینزو، دفاعي، کلتوري او سیاسي فعالیتونو انعکاس کونکي وي چې د قانون په اساس ترتیب او طی مراحل(پلې) کیږي.

۱۴- **بودجـوي کال (Budget year):** بودجـوي کال له هغه مالي کال څخه عبارت دی چې په اړه یې د مالي منابعو تخمینات وړاندې کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- **روان کال (Current year):** لــه هغه کال څخه عبارت دی چې بلافاصله له جاري کال څخه مقدم یا پخوانی وي.

۱۶- **تېــر کال (Previous year):** لــه هغه مالي کال څخه عبارت دی چې بلا فاصله له جاري کال څخه مخکې وي.

۱۷- **موجــوده فعالیــت (Current Level Activity):** له هغو مصارفــو څخه عبارت دي چې په بودجوي کال کې د فعالیتونو د اجرا لپاره لازم وي.

۱۸- **نــوی تکلیف (Betterment Program):** له هغه وجهې څخه عبارت ده چې د جاري کال د فعالیتونو د اصلاح په موخه تزئید یا تنقیص کیږي.

۱۹- **عادي مصارف (Operating Expenditure):** له هغو مصارفو څخه عبارت دی چې د دولت د عادي او ورځنیو فعالیتونو(له انکشافي فعالیتونو څخه پرته) لپاره په نظر کې نیول کیږي.

۲۰- **انکشافي مصارف (Development Expenditure):** له هغو مصارفو څخه عبارت دي چې د انکشافي پلانونو (له عادي مصارفو څخه پرته)لپاره په نظر کې نیول کیږي.

۲۱- **وجه (Fund):** له هغه حسابي واحد څخه عبارت دی چې له پیسو یا مالي منابعو څخه تشکیل شوی وي او د ځینو منظور شویو موخو لپاره ترې استفاده کیږي.

۲۲- **عــادي وجه (Operating Fund):** له هغه مــدرک څخه عبارت دی چې عادي بودجه ترې تمویلیږی.

۲۳- **عمومــي وجــه (General Fund):** له هغه مدرک څخه عبــارت دی چې د دولت د عمومي مصارفو (عادي او انکشافي) د تکافو په موخه ترې استفاده کیږي.

۲۴- **انکشافي وجه (Development Fund):** له هغه مدرک څخه عبارت دی چې انکشافي پروژې ترې تمویلیږي.

۲۵- **وړاندیز شوې بودجه (Proposal Adopted Budget):** د اساسي کال او حد اقل ددوو را روانــو کلونــو د مصارفو د اټکل له مخې د راتلونکي کال له مالي او عملیاتي پروګرامونو څخه عبارت ده، چې د تدقیق او تصویب لپاره کابینې او پارلمان یا ملي شورا ته وړاندې کیږي.

۲۶- **منظور شــوې بودجه (Approved Budget):** لــه هغو عملیاتي پروګرامونو څخه عبارت ده چې د باصلاحیته مقاماتو له لوري تصویب او منظوریږي، د ولســمشر له لوري توشیح کیږي او د مالي کال عادي لګښتونه او پراختیایي پروګرامونه تعینوي.

۲۷- **حالیــه بودجه (Present Budget):** له هغې بودجې څخه عبارت ده چې په حاضر حال کی د تطبیق وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸- **عــادي بودجــه (Operating Budget):** له هغې بودجې څخه عبــارت ده چې د دولت د عادي مصارفو، پروګرامونه او د یومیه مصارفو منابع په غېږ کې نیسي.

۲۹- **انکشافي بودجه (Development Budget):** له هغې بودجې څخه عبارت ده چې د منظم پلان له مخې د پراختیایي او انکشافي مصارفو پروګرامونه او د هغو تمویل په غېږ کې نیسي.

۳۰- **د منظــورى اصل (تخصیص) (Allocation):** لــه هغې ټاکلې وجهې څخه عبارت ده چې د مصرف صلاحیت یې په بودجوي ســند کې منظور شــوی وي او یا د باصلاحیته مقاماتو له لوري یوه اداري واحد ته د ځانګړو اهدافو لپاره د یوه وخت په اوږدو کې ورکول کیږي.

۳۱- **تصفیه شوې ژمنې (Liquated Obligations):** له هغو تر سره شویو ژمنو څخه عبارت دي چې تر سره شوي یا فسخه شوي وي.

۳۲- **پــه بودجه کــې د حالیــه منظــوري مجموعــه (Total Amount Currently Approved Budget):** له هغه رقم څخه عبارت دی چې د کلنۍ منظوري له اصل څخه د پخوانیو یا د پام وړ تزییداتو یا تنقیصاتو په پایله کی تر لاسه کیږي

۳۳- **د تخصیصاتو حواله (Allotment):** له هغه صلاحیت څه عبارت دی چې د مالیې وزارت له لوري یوې نماینده ګي ته د کلني منظوري د اصل په مقابل کې مصارفو ته د صورت ورکولو په موخه په معین مقصد او مقدار ورکول کیږي.

۳۴- **دفرعي تخصیصاتو حواله (Sub Allotment):** له هغه صلاحیت څخه عبارت دی چې د یوې نماینده ګۍ د ماتحت واحد له لوري د معین مقصد په موخه د حکومت د وجهې د تعهد او صورت ورکولو په موخه ورکول کیږی.

۳۵- **حواله شــوي تخصیصات (Allotted Appropriation):** د تخصیصاتو له هغې برخې څخه عبارت ده چې صلاحیت او مصرف یې د مالیې وزارت له لوري یوې نماندهګۍ او د هغې د لومړني واحد له لوري دوهم او درېیم واحد ته صادریدلای شي.

۳۶- **نا حواله شــوي تخصیصات (Un Allotted Appropriation):** د منظور شــوي اصل له پاتې مبلــغ څخــه عبارت دي چې د اړتیا په صورت کې د حوالــې لپاره مهیا او په نظر کې نیول کیږي.

۳۷- **تعهد شوي تخصیصات (Obligated Allotment):** د حواله شویو تخصیصاتو له هغې برخي څخه عبارت دي چې د مخکي منظور شــوې معاملې د مصارفو لپاره په نظر کې نیول کیږي او یوه لور ته اېښودل کیږي.

۳۸- **نا تعهد شــوي تخصیصات (Unobligated Allotment):** د تخصیصاتو له هغې برخې څخه عبارت دي چې نه تعهد شوي وي او نه مصرف شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۹- **انتقال (Transfer):** د حســاب له یوه لوري څخه د حســابي واحد له اخستلو او په بل لوري کې د هغه له درج کولو څخه عبارت دی.

۴۰- **د عوایدو تصنیف (Classification of Reccepts):** د ټولو عوایدو له رســمي تصنیف څخه عبــارت دی چــې د دولت عمومي خزانــې ته تحویل کیږي. دغه تصنیــف د عددي علاماتو (کوډونو) او تشریحي عناوینو په واسطه میسر شویدی. دغه سیستم د داخلي دولتي تصدیو د محاسبې لپاره نه استعمالیږي.

۴۱- **د مصارفــو تصنیــف (Classification of Expenditure):** د ټولو مصارفو له هغه رســمي تصنیــف څخــه عبارت دی چې د کلنۍ منظــوري په اصل باندي متکــي وي او د دولت له عمومــي خزانې څخه ورکول کیدی شي. دغه تصنیف د عددي علاماتو (کوډونو) او تشریحي عناوینو په واســطه میسر شویدی. دغه سیســتم د داخلي دولتي تصدیو د محاسبې لپاره نه استعمالیږي.

۴۲- **د بودجــې کلیــزه (Budget Calendar):** د بودجــوي مراحلو له رســمي مهال وېش څخه عبارت دی چې د مالیې وزارت او بودجې د ریاست د با صلاحیته ستو له لوري د بودجوي پروګرامونو، تخمیناتو، او بودجوي اسنادو او لایحې په اساس تعینیږي.

۴۳- **د بودجــې ریاســت (Budget Department):** د مالیې پــه وزارت کې د بودجې له مرکزي اداري څخه عبارت دی چې دطرحې، طی مراحل، منظوري، او داسي نورو په څیر د بودجې لــه ټولــو امورو څخه بر رسي کــوي او د دولتي دوایرو لپاره د عادي او انکشــافي بودجې د مصارفو او نظارت دنده په غاړه لري.

۴۴- **نماینده ګی (Agency):** نمایندګی یا دویم بودجوي واحد د دولت د بودجې له هغه مستقل اداري واحد څخه عبارت دی چې د کوم اداري واحد جز نه وي او د دولت د تشــکیلاتو په جوړښت کې د بودجې لرونکی وي. لکه د ښوونې او روزنې وزارت، د مالیې وزارت، د ملي دفاع وزارت او داسې نور.

۴۵- **دوهــم واحــد (Secondary Unit):** د لومړنی واحد د یــوي نمانیدګي له اصلي اجزاوو څخه عبارت دی چې د یوې مشــخصې ســاحې لرونکی دی او په متسقیمه توګه لومړنی واحد یا نمایندګي ته مســؤل دی. د مثال په توګه د مالیې د وزارت اداري ریاســت، د معارف وزارت د ښوونکو د روزنې ریاست او داس نور.

۴۶- **دریېم واحد (Tertiary Unit):** د دوهم واحد له ماتحتو شعباتو او څانګو څخه عبارت دی چې په مســتقیمه توګه دوهم واحد ته مســؤل دی. د مثال په توګه د مالیې وزارت د اداري ریاســت د مامورینو مدیریت، د محاســبې مدیریت، د معارف وزارت د مسلکي او تخنیکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

زده کړو معینیت، د معارف وزارت د مســلکي او تخنیکي زده کړو د اداري او حســابداري انستیټوټ او داسي نور.

۴۷- د نماینده ګي بودجوي دفتر(Agency Budget Office): د نماینده ګي له یوې شــعبې څخه عبارت دی چې معمولاً د اداري ریاست تر اثر لاندې وي او د نمایندګي د بودجې ترتیب او وړاندي کولو مسؤلیت په غاړه لري.

۴۸- د نماینده ګي د بودجې آمر (Agency Budget Officer): د نمایندګي د بودجې د دفتر اداري آمر ته ویل کیږي .

د لومړي څپرکي د مطالبو لنډیز:

دا څپرکی د بودجې د علم له مهمو اصطلاحاتو څخه تشکیل شوی چې زده کړه یې د محصلینو لپــاره خــورا اړینــه او ضروري ګڼل کیږی، خو د فصل د مطالبو د خلاصې تــر عنوان لاندي د ټولو اصطلاحاتو له منځ څخه د مهمو هغو یادونه وشوه. خود لنډیز په توګه تر ټولو د مخه د بودجې د اصطلاح له تعریف او پیژندلو څخه پیل کوو:

په بودجه کی د یوې معینې دورې معمولاً دیو کال لپاره ټول دولتي عواید او لګښتونه درج کیږي.

مالي دوره له هغې معینې حسابي دورې څخه عبارت ده چې په پای کې یې د حسابي معاملاتو دفتر تړل کیږي او مالي وضعیت تثبیت او تعینیږي.

بودجــوي کال له هغه مابعد مالي کال څخــه عبارت دی چې لپاره یې د وجهې د مالي منابعو تخمینات وړاندي کیږي.

جاري کال له هغه کال څخه عبارت دی چې په بلا فاصله توګه له بودجوي کال څخه مخکې وي.

تېر کال له هغه مالي کال څخه عبارت دی چې په بلا فاصله توګه له بودجوي کال څخه مخکې یا پخوانی وي.

د تخصیص د منظوري اصل له هغې ټاکلې وجهې څخه عبارت دی چې د مصرف صلاحیت یې د بودجې په ســند کې منظور شــوی وي او یا د باصلاحیته کسانو له لوري په یوه مالي دوره کې د ځانګړو موخو لپاره یوه اداري واحد ته ورکول کیږي.

وړاندیز شوې بودجه د اساسي کال د مصارفو او حد اقل ددوو مابعدو کلونو د وړاند وینې له پلــوه د مالي او عملیــاتي پرواګرامونو له توحید څخه عبارت ده چې د تدقیق، مطالعې او تصویب پــه موخه کابینې او د ملي شــورا مجلس ته وړانــدې کیږي، په داسي حال کې چې منظور شــوې بودجه له هغو عملیاتي پروګرامونو څخه عبارت ده چې دبا باصلاحیته کســانو له لوري تصویب او

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظور شوې او د ولسمشر له لوري توشيح شوې وي، او د مالي کال عادي او پراختيايي پروګرامونه تعينوي.

پــدې ځای کــې د مصارفو له تصنيف څخه هــم يادونه کيږي چې د ټولو مصارفو له رســمي تصنيف څخه عبارت دی چې د کلنۍ منظوري په اصل متکي او د دولت د عمومي خزانې له لوري ورکول کيږي، پداسي حال کې چې د عوايدو تصنيف د ټولو عوايدو له رسمي تصنيف څخه عبارت دی او د دولت خزانې ته تحويليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلومړي څپرکی پوښتني:

۱- پـلان یا (**Planning**) څـه مفهوم لري، توضیح یې کړئ او د انسـجام یا (**Coordination**) د اصطلاح په اړه معلومات ورکړئ؟

۲- آیا د پروګرام (**Program**) او پروژې (**Project**) د اصطلاحاتو تر منځ کومه اړیکه شته او کنه، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟

۳- بودجــوي کا ل یــا (**Budget Year**) لــه روان کا ل (**Current Year**) او تېر کال (**Previous Year**)سره څه توپیر لري، معلومات ورکړئ ؟

۴- عادي لګښــتونه (**OperatinG Expenditure**) له انکشــافي لګښــتونو یا (**Development Expenditure**) سره څه توپیر لري، معلومات ورکړئ ؟

۵- عادي وجه (**Operating Fund**) له عمومي وجهې (**General Fund**) سره د تمویلي دندې د تر سره کولو له مخې څه توپیر لري، معلومات ورکړئ ؟

۶- منظور شوې بودجه (**Approved Budget**) له انکشافي بودجې سره څه توپیر لري، ویې لیکئ ؟

۷- حواله شوي تخصیصات (**Allotted Appropriation**) او تعهد شوي تخصیصات (**Obligated Allotment**) په خپل منځ کې څه توپیر لري، واضیح یې کړئ ؟

۸- د مصارفو تصنیف (**Classification Of Expenditure**) په اړه خپل معلومات بیان کړئ ؟

۹- نمایندګۍ (**Agency**) او دوهم واحد (**Secondary**)تعریف کړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودجې اهمیت، ماهیت، تعریف او تاریخچه

ټولیزه موخه:
د بودجې د مفهوم بشپړ او مختلف تعریفونه او د هغې له تاریخچې سره جوخت د بودجې د نقش اهمیت.

د زده کړې موخه: د دې څپرکې په پای کې له محصلینو نه تمه کیږي چې:

- د بودجې د علم منشاء، ماهیت او تعریف و پیژني.
- د خلکو د ژوند د ښه کولو لپاره د بودجې اړتیا و پیژني.
- په بشپړه توګه د بودجې له دندو سره پېژندګلوي پیدا کړي.
- د بودجې له پخوانیو مدارکو سره آشنایي پیدا کړي.
- د بودجې تهیه او تدوین و پیژني.

بودجه څه شی ده؟

پــه هغــو ټولو کتابونو کې چې د بودجې په اړه یې مطالب نشر کړي، په لومړي سر کې یې دا موضوع څېړل شــوې چې د بودجې لفظ د فرانســوي ژبې له بوژټ یا (**Bougette**) کلیمې څخه اخســتل شــوی چې د خرمني د کوچنۍ کڅوړې معنا ورکوي چې تدریجاً په ۱۸۱۴ ام کال کې په رسمي توګه د دولتي مصارفو او عوایدو لپاره د(باجت) په ډول استعمال شوه او له هغه وروسته د هېوادونو د مالي او اقتصادي ادبیاتو په توګه مروجه شــوه او نن ورځ د نړۍ په زیاتو هېوادونو کې د بودجې لفظ کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودجې له تعریف سره په تړاو ویلای شــو چې په اړه یې زیات تعریفونه شــتون لري، آن د یوه مولف په نظر د بودجې په اړه د بودجې د کتابونو د لیکونکو په اندازه تعریفونه شتون لري، خو دلته یې په اړه د کلاسـیکو علماوو له تعریف څخه پیل کوو.(بودجه له یو ډول ســند څخه عبارت ده چې د مملکت کلني عواید او مصارف پکې پیش بیني او منظور شــوي وي په پورتني تعریف کې دوه خاصیتونه مشاهده کولای شو چې په لاندي ډول دي:

۱- موعدي عمل

۲- مقدمات او د بودجې تخمیني والی(اټکل)

بودجــه لدې کبله موعدي عمل دی چې د یــوې معیني مالي مودې لپاره اعتبار لري. په زیاتره ممالکــو کې دغه موده یو کال ده چــې پیل او پای یې توپیر لري، له مقدماتي او د بودجې د اټکل له خاصیت څخه مقصد دا دی چې د راتلونکې وړاندوینه کوي.

د یوه بشپړ تعریف له مخي (بودجه هغه پلان ته ویل کیږي چې لګښتونه پیشنهاد کوي او د اجرأتو په موخه د یوې معینې دورې شــودنه کوي، او یا بودجه د عوایدو او مخارجو پیش بیني شوې لایحې ته ویل کیږي).

بودجــه هغــه لایحه ده چې د مقننه مجلس له لوري تصویب کیــږي او د عایداتو او مخارجو پیش بیني پکې درج شوې وي او له تصویب وروسته قانوني شکل غوره کوي. د بودجې د تشکیل لــه عواملــو څخه یو هم د عوایدو او مخارجو پیش بینــي کېدل دي، نو له همدې کبله د بودجې طرحه د حساب له صورت څخه جدا کیږي. ځکه د حساب صورت د هغو حسابونو له شرحې څخه عبارت دي چې پخوا تر سره شــوي وي او قاطعیت یې موندلی وي، پداسي حال کې چې د بودجې طرحه په راتلونکي کال کې د دولت د عوایدو او مخارجو له پیش بیني څخه عبارت ده. خو شونې ده چې دغه پیش بیني شوي عواید او مخارج کم ، یا زیات شي .

په پورتني تعریف کې یوې ټاکلې دورې ته اشاره شوې چې عموماً دیو کال یا یوه مالي کال سره بــرا بــره ده، خو د دغه مالي کال پیل او پای په مختلفو هېوادونو کې د ټولنیزي او اقلیمي اوضاع، عــرف ، عاداتــو او داسي نورو له مخې توپیر کوي. د مثال په توګه د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون له مخي په افغانستان کې مالی کال د حمل یا وري د میاشتې له لومړۍ نیټې څخه پیل او دحوت یا کب میاشتي په آخر کی پای ته رسیږي.

لکــه چــې یادونه وشــوه د نړۍ په زیاتــره هېوادونو کې بودجــه د یوه کال لپــاره ترتیب او تنظیمــږي. یــاده دې وي، هغه کســان چې د ځو کلونو لپاره د بودجــې د ترتیب طرفداري کوي، استدلال وړاندي کوي چې د ملي شورا له لوري هر کال د بودجې د تصویب او منظوري پروسه د وخت ضایع کېدل دي، خو هغه کسان چې هر کال د بودجې د ترتیب پلوي کوي، دا دلیل وړاندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــوي چــې بودجه له يو لړ اټکلونو څخه عبارت ده چې دا اټکلونه يــوازې د يوه کال لپاره کېدای شي. که چيرته شورا د څو کلونو لپاره بودجه تصويب کړي، ممکن د اوږدې راتلونکې او نامعينې مــودې پــه اړه دقيقه تخميني وړاندوينه صورت و نــه مومي چې په پايله کې خپل صلاحيت او کنټرول له لاسه ورکوي .

په هر صورت لکه چې يادونه وشــوه په عمومي توګه بودجه په ټولو هيوادونو کی د ټولنيزې او اقليمي اوضاع ، عرف، عاداتو او داسې نورو فکټورونو له مخې توپير لري، همدا شان د بودجې د ختم دوره هم د يادو شويو فکټورونو تابع ګڼل کيږي.

په افغانستان کی د ۱۳۵۳ ل کال د بودجې د مقررې له مخې د بودجې بشپړ تعريف دا سې وړاندې کوي: (بودجه د دولت له هغه قانوني ســند څخه عبارت ده چې ټول عوايد او مصارف د يــوه معين وخت، معمولاً يوه کال لپاره پکې تعين شــوي وي او په اقتصادي، اجتماعي، دفاعي، کلتوري او سياسي ساحو کې ټول انکشافي فعاليتونه انعکاس کوي).

لکه څنګه چې يادونه وشوه د بودجې په باره کې زيات تعريفونه شته چې د ورته تعريفونو ځيني بيلګې يې په لاندې ډول وړاندې کيږي:

۱- بودجــه په يــوه لنډه او معينه دوره کې د اقتصادي او اجتماعي موخو لپاره د دولت له مالي سياست څخه عبارت ده.

۲- بودجــه پــه دولت بانــدې د مقننه قوې د نظارت يوه وســيله ده، چــې د هېواد په اقتصادي چارو کې د دولت د مداخلې يا ګډون څرګندونه کوي.

۳- بودجه د هېواد په ملي اقتصاد کی د مديريت وسيله ده.

۴- بودجه په يوه معينه راتلونکې دوره کې د پلان شويو مصارفو د تخمين او پيش بيني شــويو عواملو په مقابل کې د دغو مصارفو د مالي تکافو له منظمي طرحې څخه عبارت ده چې اصولاً د پرنسيپونو له نظره د تطبيق مکلفيت لري .

۵- بودجــه د وجوه له عمومــي منابعو څخه د صحيح او قانوني مــصرف کولو په اړه د خلکو د اطمينان وسيله ده.

لکه چې يادونه وشــوه د بودجې په اړه بېلابېل تعريفونه شــتون لري چې موږ يې دلته په څو هغو باندی بســنه کوو، خو مخکې لدې چې د بودجې په تاريخچه باندې بحث وکړو، د بودجې د اهميت په اړه له څو مهمو ټکو څخه يادونه کوو:

د بودجــې اهميت: لکه چــې پوهيږو د دولت لومړنۍ دندې د ملي دفــاع، امنيت او عدالت پــه ســاحه کې خلاصه کېدی شي، چې البته د ټولنې او دولت لپــاره د دغو دندو تر سره کيدل يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړ لګښــتونو ته اړتیا لري چې باید د ټولني د افرادو له لوري تعین شي، خو د ټولنو او جوامعو له پرمختګ سره په تدریجې توګه د دولت مکلفیتونه او د دندو سیســتم مهم او پیچلی شوی، څنګه چې نن ورځ دولتونه د اقتصاد رغوني، دکاری فرصتونو د ایجاد، د اقتصادي ثبات او تعادل د ایجاد او داسي نــورو په څیر یو لــړ مهمې دندې په غاړه لري او د ټولنیزي رفاه تامین او د خلکو اړتیاوو ته ځواب ویل د دولتونو له دندو څخه شــمیرل کیــږي، نو پدې توګه مقتدر دولتونه یا حکومتونه د څرګنــدو خدمتونــو د تر سره کولو په لټه کې دي تر څو د دولت په وړاندي د ملت قناعت تر لاسه شي.

خو دا ټکی هم د پاملرني وړ دی چې له دولت څخه د خلکو غوښــتنې او هیلې دومره پراخې او بــې شــمېره دي چې پوره کول یې د هر دولت له ځــواک او توان څخه وتلې خبره ده. څنګه چې دولتونه د خپلو دندو د تر سره کولو په برخه کې له یو لړ محدودیتونو او موانعو سره لاس او ګریوان دي، د هغوی د فعالیتونو مخه نیسی. په بل عبارت دولتونه د یو لړ معینو منابعو لرونکي دي چې دغو عایداتي منابعو ته په کتني سره خپلي دندې مخ په وړاندي وړي او په معینو ساحو کــې د مصارفو په محدودیت باندې مجبورېږي، د دولتونو د عایداتي منابعو محدویت د یوه مثال په واسطه داسي روښانه کوو:

څنګه چې پوهیږو د دولت له عایداتي منابعو څخه یوه مهمه او د پام وړ منبع له مالیې څخه عبارت ده چې معمولاً د دولت د مصارفو زیاته برخه تامینوي. خو څنګه چې مالیات، په ځانګړي توګــه د هغو د بیو بدلون د خلکو په انتخــاب او انګیزو باندي نیغ تاثیر غورځوي، چې کولای شي ســم لــوری ته ټولنه بوځي او یا د دې برعکس عمل وکــړي، نو څرګنده ده چې له خلکو څخه د مالیې اخستلو د غوره ټکي تشخیص او ترلاسه کېدل ضروري دي. پدې معناچې د لزوم له مخې د مالیې اخستلو په بدل کې د هیواد اتباعو ته تر هغې غوره مطلوبیت او همدا یا بدیل امکان میــسر شي. همدا شــان لکه چې پوهیــږو مالیات تل د ملي تولید یوه برخــه احتوا کوي چې ملي تولیــد پخپله یو محدود څیز دی، نوپدې اســاس د مالیې په نامــه د دولت د عاید دغه برخه هم محــدوده ده چې بایــد یوازي د لمړیتوبونو لپاره چې د خلکو د رفاهیت لپاره تر ټولو زیات موثر دي ولګول شي.

همدغه لامل دی چې بودجې ته اړتیا لیدل کیږي، ځکه دولت محدودي مالي منابع لري او لدې سره سره لــه ملي اقتصاد څخه د در آمد د لاســته راوړلــو او را ټولولو په برخه کې دولت له جدې ننګونو او محدودیتونو سره مخ دی او د هغو د موخیز تنظیم، سېما او لګښت لپاره یو تدبیر ټاکلی او همدغه د بودجې جوړونې په معناده.

د بودجې دندې د حکومت د پلان شــویو تدابیــرو د موثر تطبیق او عمومي رفاه د تامین په

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخه د دولت د فعالیتونوله ترتیب او تنظیم څخه عبارت دي. بودجه د دولت د اساسي اقتصادي، کلتوري او ټولنیزو پروګرامونو د همغږي کولو په مورد کی ستر نقش لري او د دولتي موسساتو له لوري د مناسب تخصیص او د ټولنیزو منابعو د عادلانه توزیع د کنټرول او قضاوت وسیله ده او د مردم سالاري په نظام کې په دولت باندي د موثر نظارت کولو آله ګڼل کیږي.

همدا شان د محدودو منابعو د ذاتي او اساسي انتخابونو د خلال په برخه کې د خلکو د تفاهم د زیاتوالي لامل ګڼل کیږي چې د مالیاتو د اخستلو په ترڅ کی د خلکو له لوري دولت ته اجازه ورکول کیږي تر څو د ټولګټو، عمراني پروژو او ګډو موخو د تر لاسه کولو په برخه کی چې ددولت او خلکو د ارتباط وسیله ګڼل کیږي او پدې توګه د دولت دستګاه تنظیم کیږي، په مصرف ورسوي. پدې توګه د بودجې د مصرف په واسطه د دولت عمومي سیاست ګذاري څرګندیږي او د بودجې له تدوین او اجرا سره د دولت اقتدار په ډاګه کیږي.

د بودجې په ځای مصرفول خلکو ته ډاډ ورکوي چې له خلکو څخه تر لاسه شوي مالي منابع او وجوه په نهایت کی په واقعي توګه په مصرف رسېدلي او تر لاسه کېدل یې د توجیه وړ دي. د عوایدو سمه لاسته راوړنه او په شفافه توګه د هغو مصرف کول د خلکو په منځ کې د دولت د پرستیژ د زیاتوالي او اعتماد د تقویت لامل ګرزي.

په نړۍ او افغانستان کې د بودجې تاریخچې ته لنډه کتنه:

د بودجې په هکله د تاریخي شواهدو له مطالعې څخه دا حقیقت په ډاګه کیږي چې د بودجې د تنظیم او تهیې او دولت د واقعي درآمد په برخه کی لومړني اقدامات د دولتي ګرځندویانو له لوري تر سره شوي دي او د بودجې په هکله تر ټولو پخوانی مدرک د (**Doomsday Book**) په نامه هغه کتاب دی چې په منځنیو پیړیو کې د انګلستان د کرنیزو ځمکو د باج او خراج د وصول کولو په هکله د پاچا صلاحیتونه په ګوته کوي چې وروسته د آزادۍ د منشور په واسطه محدود شو او قانوني بڼه یې غوره کړه.

د یادونې وړ ده چې د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ میلادي کال کې د انګلستان پارلمان د دولت د مالیاتو د تر لاسه کولو او عوارضو په پروسه باندي د نظارت کولو په فکر کې شو او په ۱۳۴۴ میلادي کال کې پارلمان د دولت په مخارجو باندي د نظارت کولو بحث مطرح کړ چې بلآخره په اتلسمه میلادي پیړۍ کي تصویب او د انګلستان د دولت په بودجه باندي د پارلمان نظارت و منل شو.

له استقلال نه وروسته په امریکا او په ۱۷۸۹ میلادي کال کې په فرانسه او نورو هېوادونو کې په بودجه باندي د پارلمان نظارت کول تصویب شول او دغې عنعني رواجي او دودیزه بڼه خپله کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن ورځ بودجه د دې مستلزمه ده چې د یوه پارلماني نظام له لوري تصویب شي . همدا شان نن ورځ بودجه له ځانګړي نظم او مختلفو طبقه بندیو سره په یوه سیستم بدله شوېده چې د دغه سیستم څرنګوالی د هغې ټولنې د خصوصیاتو د پرمختګ او پراختیا په میزان او سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او فرهنګي اوضاع پورې اړه لري چې دوی پکې ژوند کوي.

زموږ په هیواد افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د (۱۷۴۷-۱۷۷۳) کلونو تر منځ د احمد شاه بابا په وخت کې یوه مالي اداره تاسیس شوېده چې د همایون اعلی په نامه بلل کېده او د اوسني وخت د مالیې د وزارت دندې یې په غاړه در لودې.

خو له دغه تاریخ څخه تر ۱۲۹۸ ام کال یعنې د افغانستان د استقلال تر حصول د مخه، د دولت حسابونو د روزنامچې د دفتر په اساس صورت نیوه او د نن ورځې په څیر د بودجې بشپړ مفهوم شتون نه درلود او د دولت مصارف له پلان ګذاري یا پیش بیني څخه پرته اجرا کېدل.

د افغانستان په مالي نظام کې د بودجې سیستم، او د عوایدو او مصارفو پیش بیني په ۱۲۹۹ کال کې منځته راغلل. همدا شان په افغا نستان کې د دغه لومړني نظام د منځته راتلو سره هڅه وشوه، تر څو د شاهي خزانې او د دولت د بودجې تر منځ تفکیک صورت ونیسي.

په ۱۳۱۵ کال کې د ژنیو مانچولي په نامه د یوه ایټالوي مشاور په مشوره د دولت د بودجې د حسابونو په طرز کې تغیر او تحولات را منځته شول. نوموړي د اقتصاد او مالیې د وزارتونو د مشاور په توګه دنده اجرا کوله.

د یادونې وړ ده چې نوموړي د مالیاتي دوایرو د تشکیلاتو د نوي طرز په نامه یو کتاب هم تالیف کړ او په مقدمه کې یې یادونه شوې چې دغه کتاب یوازې د افغانستان د دولت مامورینو او هغو اشخاصو ته ډالۍ کیږي چې د مملکت په اداراتو کې دندې تر سره کوي.

همدا شان د نوموړي کتاب په دوهم فصل کې له یوه نوي طرز سره د بودجې تعریف دا ډول شویدی: (بودجه یو ډول سند دی چې د دولت کلني واردات او مصارف پکې پیش بیني او منظور شوي وي).

د دې کتاب په مقدمه کې د مولف له لوري یادونه کیږي(د دغه کتاب منضمه نمونه د هیڅ واحد هېواد د ورته نسخې کافې او تقلیدي نمونه نده، بلکې د نړۍ د متمدنو هېوادونو د فعلیه د فاترو نمونې او شکلونه د اسانتیا او ساده توب په موخه را اخستل شویدي او هغه مي د افغانستان لپاره ګټوري او مناسبې وګڼلې او پدې توګه مي پیشنهاد او وړاندي کړي.)

له دې نیټې څخه وروسته هڅه شوې تر څو په هېواد کی د بودجې عملي کېدل ترتیب شي او د ساده والي له کبله له دوو کلونو نه په لنډه موده کې په هېواد کې عمومیت ومومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یـادونې وړ ده چـې نومـوړی سیســتم د ۱۳۲۸ او ۱۳۳۲ کلونو تر منځ د فرانسـوي کارپوه موسـوکلمان په واسـطه تر غور او څیړنې لاندې ونیول شـو او ځینې جزیي تعدیلات پکې ومنل شـول. په ۱۳۳۲ کال کې ترکي نیاز شـاهین د مضاعف سیستم واړندیز وکړ چې په بشپړه توګه و نه منل شـو او په ۱۳۳۸ کال کې د دولت بودجه په فعلي شـکل د (**PIS**) امریکایي موسسـې له لوري طرحه او تطبیق شوه.

د دوهم څپرکي دمطالبو لنډیز

د بودجې کلمه د فرانسـوي ژبې له (**bougette**) لغت څخه اخسـتل شوې چې د څرمني د کوچنـۍ کڅوړې معنا لري او په رسـمي توګه په ۱۸۱۴ ام میـلادي کال کې د لومړي ځل لپاره د دولت د عوایدو او مصارفو لپاره وکارول شوه.

د کلاسـیکو علماوو د تعریف په اسـاس بودجه له یو ډول سند څخه عبارت دی چې د دولت کلني عواید او مصارف پکې پیش بیني او منظور شوي وي. د یوه بشپړ تعریف په توګه بودجه د عوایدو او مصارفو د پیش بیني لایحې ته ویل کیږي.

بودجې ته لدې کبله اړتیا لیدل کیږی چې دولتونه محدودې مالي منابع لري او د هغو د موخیز تنظیم، سېما او لګښت لپاره یوتدبیر ټاکي چې همدغه د بودجې جوړونې په معنا ده.

همدا شان د بودجې دنده د پلان شویو تدابیرو د اړوندو فعالیتونو د تنظیم او موثر تطبیق د چاري په دود د عمومي رفاه د تامین لپاره د دولت له اساسي هدف څخه عبارت دي. د بودجې په برخه کې تر ټولو پخوانی اثر د ډامسډی (**Domesday book**) په نامه کتاب دی چې په منځنیو پیړیـو کې د انګلسـتان له کرنیزو ځمکو څخه د باج او خـراج ټولولو په اړه د پاچا د صلاحیتونو ښوونکی دی.

د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ میلادي کال کې د انګلستان پارلمان د دولت د دریافت او عوارضو د نظارت په لټه کې شـو، په اتلسـمه میلادی پیړۍ کې دغه اصل تصویب او د انګلستان د دولت په بودجه باندې د پارلمان نظارت و منل شو.

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د احمد شاه بابا په وخت کې یوه مالي اداره تاسیس شوه. د افغانسـتان پـه مالي نظام کـې د عوایدو او مصارفو د پیش بیني یا د بودجې سیسـتم په ۱۲۱۹ هجري شمسي کال کې منځته راغی. په ۱۳۳۸ کال کې د دولت بودجه په فعلي شکل د (**PIS**) په نامه دیوې امریکایې موسسې له لوري طرحه او تطبیق شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوهم څپرکي پوښتني:

۱- د بودجې کلمه له کومې ژبې څخه اخستل شوې او څه معنا لري، معلومات ورکړئ؟
۲- د کلاسیکو له نظره بودجه تعریف کړئ؟
۳- په افغانســتان کې د ۱۳۵۳ کال د بودجې مقرره د بوجې څه ډول تعریف وړاندي کوي، واضح یې کړئ؟
۴- په زیاتره هېوادونو کې بودجه د څو کلونو لپاره تصویب کیږي، معلومات ورکړئ؟
۵- بودجې ته اړتیا له کوم ځایه را ټولیږي، پدې برخه کې لنډ معلومات ورکړئ؟
۶- د بودجې دندې کومې دي، بیان یې کړئ؟
۷- په افغانستان کې مالي اداره په کوم کال تاسیس شوه، معلومات ورکړئ؟
۸- په اوسني شکل د دولت بودجه د چا له لوري طرحه او تطبیق شوه، معلومات ورکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

د بودجې مراحل

ټوليزه موخه:
پدې فصل کې په ترتیب سره د تصویب، اجرا او کنټرول، تقسیم او بر رسي په څېر د بودجې مختلف مراحل مطالعه کیږي.

دزده کړي موخې: د دې فصل په پای کې به محصلین وکړای شی چې:

- د بودجې ترتیب، د عوایدو او مصارفو تخمین وپېژني.
- د بودجې تصویب، د بودجې د تصویب په برخه کې اقناع یا قناعت کول او د صلاحیت مفهوم درک کړي.
- د بودجې د اجرا ځواک و لرلای شي.
- د بوجې د کنټرول ډولونه او د کنټرول مفهوم و پېژني.

د بودجې مراحل: د افغانســتان په څیر په پارلماني نظام لرونکو هېوادونو کې د بودجې مراحل په څلورو برخو وېشل شوي، چې په لاندي ډول ترې یادونه کیږي:

۱- د بودجې ترتیب
۲- د بودجې تصویب
۳- د بودجې اجرا
۴- د بودجې کنټرول

پورتني مراحل په زماني شــکل ترتیب شــوي، پدې معنا چې په لومړي سر کې د بودجې لایحه تهیه او تنظیم کیږی او د تصویب لپاره پارلمان ته وړاندي کیږی، له تصویب وروســته د پارلمان له لوري دولت ته ابلاغییږي او د دولت له لوري اجرا کیږي چې د اجرا په وخت کې د مالي قوانینو لــه مخي د اړوندو ارګانونو له لوري په مختلفو مراحلو کې کنټرول او بر رسي کییږي. د فصل پدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کی د دغو مراحلو له مطالعې څخه پيل کوو:

لومړۍ مرحله: د بودجې ترتيب

پــه حقيقــت کی د بودجــې د ترتيب مرحله د بودجې د مراحلو تر ټولــو مهمه او زياته فني مرحلــه ګڼل کيــږي. د بودجې په ترتيب او تنظيم کې دوه موضوعات خورا مهم ګڼل کيږي چې د بودجې د اساس او ستنو حيثيت لري او د عوايدو او مصارفو له تخمين څخه عبارت دي.

د ۱۳۸۴ کال د افغانستان د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون د نهه ويشتمي مادې په اساس:

۱- د ماليــې وزارت د بودجــې د ترتيــب طــرز العمل او د کال بودجــوي صلاحيتونه هر کال د بودجې د سقف په پام کې نيولو سره ټولو دولتي اداراتو ته صادروي.

۲- دولتي ادارات مکلف دي چې د دې مادې د لومړۍ فقرې له مخې د اړتيا وړ بودجه په معين وخت کې ترتيب کړي او د تقاضا غوښتنپاڼه يې په رسمي توګه د مالېې وزارت ته تسليم کړي.

د همدغه قانون د اوه ويشتمې مادې مطابق، حکومت بايد د ملي اقتصاد د جوړښت او انکشافي طرحو له مخې د هر راتلونکي مالي کال لپاره تر لاســه کېدونکي عوايد او عمومي مصارف تخمين کړي.

پدې مرحله کې د عوايدو او مصارفو تخميني اټکل کول خورا اهميت لري چې شرحه يې په لاندي ډول وړاندي کيږي.

الف- د عوايدو وړاندوينه يا پيش بيني:

ديادونې وړ ده چې دغه وړاندوينه ممکن د څو مهمو طريقو په واسطه تر سره شي چې په لاندي ډول وضاحت ورکول کيږي.

۱- **مســتقيمه طريقه:** دغه طريقه چې عوايد پکې په مســتقيمه توګه پيش بيني کيږي، د عايداتو ټول ارقام مستقيماً مطالعه کيږي او د متخصيصينو د تجربې او مطالعې په اساس د هيواد اقتصادي اوضاع ته په کتنې سره وړاند وينه يا پيش بيني ميزان کيږی.

دغه تګلاره عملاً له دوهمې نړيوالې جګړې نه وروســته په انګلســتان کې شــايع او پراخه شوه، د امريکا او فرانسې په څير هيوادونو کې هم تر استفادې لاندي ونيول شوه. د يادونې وړ ده چې د وړاندوينې دغه تګلاره هغه وخت عملي کيدای شي چې د هيواد د اقتصادي وضعيت يا موقف په اړه کره اطلاعات تر لاســه شــوي وي، خو پرمخ تللو هيوادونو کې د ملي عايد، د وګړيو شميرو او داسي نورو په څېر د مهمو اقتصادي کميتونو په برخه کې د معلوماتو د نه شتون له کبله تر بحث لانــدي نشي نيول کيــدی. په هر صورت که د عوايدووړاند ويونکــي د د قيقو او کره معلوماتو او اطلاعاتو په اساس وړاندوينه ونکړي د بودجې په اجرا کې له خورا جدي ستونزو سره مخ کيدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ – د وروســتي ماقبل کال تګلاره: پدې تګلاره کې چې تر ۱۸۳۳ کال پوري په فرانســه کې تر کار لاندي نیول کېدله، د تېر مالي کال له بودجې څخه ګټه اخستل کېده.

ځکه د روان مالي کال د بودجې اجرا تر اوسه پوري نده ختمه شوې، نو د درآمد براورد کول له هغې وروستۍ بودجې څخه چې اجرا یې ختمه شوې وي، قبول او منل کیږي. د مثال په توګه د ۱۳۸۰ کال د بودجــې د درآمــد د پیش بیني کولو لپاره د ۱۳۷۸ کال له تحقق موندونکو او قطعي درآمدونو څخه استفاده کیږي.

۳- د وســطي زیاتــوالي طریقــه: د دې طریقې مطابق په پنځو کلونو کــې د دولت د عاید له زیاتوالي څخه یو وســطي رقم تر لاســه کیږي. د دولت د عوایدو دغه وســطي زیاتوالی په براورد بانــدي اضافه کیږي او په واســطه یې د دولت مجموعي عواید پــه راتلونکي مالي کال کې تثبیت کیږي . دغه طریقه د (**Leon say**) په نامه د یوه عالم له لوري وړاندي شوه.

۴- د تېر کال په اساس د پیش بینۍ تګلاره: پدې تګلاره کې د تېر کال آمار او اطلاعات د درآمد د ډول په برخه کې د اســاس په توګه منل کیږی او د راتلونکي کال درآمد مشــخص کیږي. دغه روش د پیش بینۍ ډېره ســاده طریقه ده، چې هیڅ ډول محاسبې ته اړتیا نلري، یوازي د پخوانۍ دورې یعني دتېر کال د واقعي درامد سطحه د راتلونکي دورې د پیش بیني په عنوان په نظر کې نیول کیږي.

۵- د پیش بیني قضاوتي تګلاره: له دې تګلارې څخه هغه وخت استفاده کیږی چې د درآمد په هکله دقیق اطلاعات شــتون و نلري، چې البته د فني کارپوهانو او اړوند ســازمان د متخصیصنو په ذهني نظریاتو باندي اتکاء لري.

د یادونــې وړ ده چــې له یادو شــویو طریقو څخه یــوه هم په یوازي او مســتقیمه توګه تر استفادې لاندي نه نیول کیږي، بلکې پکار ده چې د بودجې د تنظیم په وخت کې له ټولو مهمو طریقو څخه استفاده و شي.

د مصارفو د وړاندوینې طرز:

د مصارفو د پیش بیني(وړاندوینې) په اړه ویلای شــو چې په هکله یې کومه ځانګړې طریقه شتون نلري. که چېرته د بودجې ترتیب کوونکي په هروزارت کې د هغو تجاربو په اساس چې له تېرو کلونو څخه یې تر لاســه کړېدې، عادي او حقیقي مصارف په دقیقه توګه پیش بیني کړي، د هېــواد د ټولې بودجې پیش بیني تر حقیقت پوري نږدې کېدی شي، خو په عملي ډګر کې ممکن زیاتې ستونزې منځته راشي.

د مارمورینــو او مســتخدېمینو د معاش په ډول ځیني نور مصــارف په قطعې توګه پیش بیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي، خو ځیني نور، لکه د قاچاقو د کشف مصارف او داسي نور قطعي بڼه نلري، بلکې تخمیني بڼــه لري. لنډه دا چې د وزارتونو ټولې شــعبې د بودجوي کال لپــاره خپل مصارف ترتیبوي او د بودجې عمومي آمر د بودجې د مصارفو توحید ترتیبوي او د مالیې وزارت ته یې استوي . د بودجې د تخمین په وخت کې د یوې ادارې رئیس ته پکار ده، تر ځو لاندي عوامل په نظر کی ونیسي.

لومړي : پکار ده چې د تېرو کلونو مصارف په پام کې ونیسي او له هغوی څخه د لارښود په توګــه اســتفاده وکړي. دوهم باید فکر وکړي چې آیا نومــوړې اداره د تېر کال په پرتله زیات کار په پام کی لري او کنه، پدې برسېره د اقتصادي اوضاع له مخې د مصارفو تغیر هم باید په پام کې ونیــول شي. د مثــال په توګه که بیکاري د اقتصادي تحول له کبله زیاته شي، نو د حکومت امدادیه مصــارف هم زیاتیږی او اړوندې شــعبې یې په نظر کې نیــسي او یا که نوموړې اداره د زیات کار قصــد ولــري؛ اداره د مزد، اجورې، او معاش زیات مصارف پیش بیني کوي. د کار د زیاتوالي دلایل هم ذکر کیږي، په پورتنیو عواملو بر سېره د ادارې رئیس د خپلې اړوندې ادارې د مصارفو د تعین په برخه کې باید د حکومت ترلاســه کېدونکي عواید هم په نظر کې ونیسي چې آیا دغه عواید په راتلونکي کال کې زیاتوالی مومي او که کمیږي.

لکــه چې ولیدل شــول، په عمومي توګه د مالي اړتیاوو تثبیــت د ټیټو مقاماتو له لوري لوړو مقاماتو ته صورت مومي. په بله وینا د بودجې د ترتیب په صورت کې د وزارتي پرنیســپ مطابق چې په زیاتو هېوادونو او افغانستان کې هم معمول دي، د وزارت یا موسساتو د اړتیا وړ مصارف د ښکته باصلاحیته مقاماتو له لوري ټاکل کیږي.

البته د مصارفو دغه تخمین یوازي د ادارې د آمر له لوري پوره کیږي او نوموړې فورمه له اسنادو سره یو ځای د مالیې وزارت ته استول کیږي. هغه اسناد چې په ورته مختصره او لنډه توګه د مالیې وزارت ته ورکول کیږي، له مطالبې وروســته مؤظفو اشــخاصو ته او د اړتیا په وخت کې د غور او تحقیق په موخه متخصصینو او اهل فن کسانو ته سپارل کیږي او د مالیې وزیر هم د خپلو تخمین شویو عایداتو په اساس خپل نظر ورکوي.

په عمومي توګه د راتلونکو مصارفو په اړه د وزارت وړاندیزونه معمولاً د پیش بیني شویو عوایدو په پرتله زیات وي، د بودجوي توازن د برقرار ســاتلو په موخه د مالیې وزیر د وزارت په وړاندیزونو کې تنقیص واردوي. وارد شوی تنقیص پدې علت را منځته کیږي چې د سیاسي شخړو او لانجــو لامــل نشي. دغه تنقیــص معمولاً د وزارت په ټوله بودجه کې د یوې واحدې ســلنې په توګــه واردیږي. کله چې د نومــوړي مقام له لوري بودجه تنظیم شي، د تایید په موخه کابینې یا د وزیرانو د شورا مجلس ته راجع کیږی او د کابینې له تایید وروسته د تصویب په موخه پارلمان ته وړاندي کیږي. یادونه کیږي چې د ســند له تسـلیمي سره د بودجې د جریاني مراحلو لومړنی پړاو پای ته رسیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه مرحله:

د بودجې تصویب یا منظوري:د افغانســتان داسلامي جمهوریت د اساسي قانونو د اته نوییمي مادې په اســاس، حکومت باید د مالي کال د څلورمي ربعې په دوران کې د راتلونکي مالي کال د بودجې سند باید د منظورۍ په موخه ملي شورا ته وړاندي کړي ، دا یو منل شوی اصل ګڼل شوی او معمولاً د نړۍ په ټولو هېوادونو کې رواج لري.

پارلمــان تــه د بودجې واړندي کول د ځانګړیو تشریفاتو په ترڅ کی تر سره کیږي. د بودجې د تنظیم مسؤل مقام (د مالیې وزیر) شخصاً په ملي شورا کې حضور لري او د بودجې په اړه د روان بحث د حساسو ټکو په اړه تشریحات ورکوي.

دپارلمان مالي کمیسیون، د بودجې او اقتصاد د کمیسیون او ادراي کمیسیون په څیر د بېلابېلو کمیســیونونو لرونکــی وي. د یادونې وړ ده چې د بودجې مســوده د لومــړي ځل لپاره د مشرانو جرګــې د بودجې اومالیې کمیســیون تــه وړاندي کیږي او د مشرانو جرګــې له لوري له تصویب وروسته د ولسي جرګې د بودجې او مالي چارو کمیسیون ته راجع کیږي.

نوموړی کمیســیون د دغه ســند په اړخونو باندي غورکوي او د اړتیا په وخت کې د وزارتونو نماینده ګان راغواړي او اړوندو وزارتونو ته د پیشنهاد شوې بودجې په اړه ترې پوښتنې کوي چې له تحلیل او مطالعاتو وروسته خپل راپور د ولسي جرګې عمومي مجلس ته وړاندي کوي او عمومي مجلس هم د هغې په اړخونو باندي له غور کولو وروسته بودجه تصویب کوي.

د اوســني اســاسي قانون له مخې د بودجې د تصویب صلاحیت په مقننه قوې پوري تړاو لري. په هغو هیوادونو کې چې د اســتثنایې حوادثو له مخي یې په موقته توګه د مقننه قوې صلاحیت د اجرایه قوې رئیس ته لیږدول کیږي، اجرایه قوه د مقننه قوې په وکالت، بودجه تصویب کوي.

د دغــې مرحلــې د اهمیت په اړه ویل کیــږي، چې د بودجې تصویب شــوي ارقام یوازي د بودجــې د قانــون ګذاري پــه اړه د موافقو رایو مفهوم نه ورکوي، بلکــې د ولسي جرګې له لوري دولــت تــه د اعتــماد د رایې ورکولو معنا هم لــري، ځکه د بودجې ارقام د دولت د سیاســتونو، پروګرامونو او کړنلارو څرګندونکي دي.

د بودجــې د تصویب څخه سرغړونه: داسي پیښــې کمي تر ســترګو کیږي چــې پارلمان ته د پیشــنهاد شــوې بودجې تصویب صورت و نه نیســې ځکه د هېوادونو د تاریخ مطالعه په سمه توګه ددې موضوع څرګندونه کوي.

خــو کله چې وړاندیز شــوې بودجه تصویب نشي، دغه پېښــه د دولت لــه پروګرامونو سره د پارلمان مخالفت په ډاګه کوي او په هغه وخت کې د دولت سقوط او زوال حتمي بریښي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودجې موقت صلاحیت: که چیرته حکومت دکوم دلیل له مخې د کال تر پایه ونکړای شي، د راتلونکــی کال بودجــه تنظیم کړي او یا پارلمان د بودجې د تصویــب او بررسي په کار کې ځنډ واچوي، په دواړو وختونو کې د دولت د تأدیو لپاره د جمهوري ریاســت له لوري د اعتبار موقته تقاضاکیږي.

د ۱۳۸۴ کال د افغانســتان د مالی چارو اود عامه مصارفو قانون د یو څلویښــتمې مادې په اساس د بودجې موقتي صلاحیت په لاندي ډول دی:

۱- کــه چیرتــه د یو لړ عواملو له کبله بودجه د مالي کال تر پیل پوري تصویب نشي، د نوې بودجې تر تصویب پوري د تېر کال بودجه په لاندي ډول تطبیق کیږي:
   a. د یوې میاشتي لپاره د بودجوي صلاحیت صدور
   b. د تېر مالي کال د بودجوې صلاحیت د $\frac{1}{12}$ برخې د صلاحیت صدور
۲- د دغــې مــادې د لومړۍ فقــرې مندرجه بودجوي صلاحیت د مــالي کال د بودجې تر تصویب پــوري د اعتبــار وړ دی، د دولتي بودجې تر تصویــب د مخه له موقتو بودجوي صلاحیتونو څخــه منځته راغلي مصارف لــه مندرجه مبالغو څخه د نوي مالي کال په بودجوي صلاحیتونو کې وضع کیږي.

دریمه مرحله

د بودجــې اجــرا: د بودجې د اجر ا او اهمیت پــه اړه ویل کیږي چې د بودجې له خورا مهمو مراحلو څخه شمېرل کیږي او د دولت او اجرایوي دستګاه د موفقیت او نه موفقیت په برخه کې اساسي نقش لري. همدا شان پدې مرحله کی د وړاند وینې او براوردونو دقت او سموالي په ډاګه کیږی.

د بودجې د تطبیق او اجرا مرحله د بودجې د قانوني پروسي له بشــپړېدلو وروســته پیلیږی او د مالیــې د وزارت لــه لوري په معینو وختونو کــې د هر وزارت تخصیص حواله او ورکول کیږي. ځکه د مالي وضعې د ثبات او اســتحکام له مخې لازمه ده چي په معین وخت کې د مصارفو د تخصیصاتو تعین صورت ونیسي.

معمولاً د یوې مالي دورې په اوږدو کې یو لړ بې نظمي را منځته کېدای شي. د مثال په توګه، عمومــي مالیــات په معین تاریخ او معینه موقع تادیه نشي او یــا د ګمرکاتو محصول ګمرک ته د اموالو له واردیدلو سره ونه سپارل شي ، د صنعتي او تجارتي موسساتو عواید هم د پلور له مخې تحقق مومي. چې پدې توګه د مالیاتو تر لاســه کولو اود وجهې برابرولو پیش بیني شــوې پروسه ټکنــی کېــدی شي، چې پدې وخت کې د اړونــدو تعدیلاتو را منځته کول ضروری وي. د مثال په توګــه عوایــد د وړاند وینې په پرتله کم شي او یا د هغــو مصارفو پایله چې را منځته کیږي تقلیل وکړي او یا یوه اداره اړتیا حس کړي چې د وړاند وینې په خلاف په یوه مالي ربع کې زیات مصارف

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر سره کړي، همدا شان د مملکت په پروګرامونو کې تغیرات چې ممکن له یوې ادراې څخه بلې ادراې تــه د وجوه د انتقال یا لیږد لامــل وګرځي. د پورتنیو دلایلو له مخې پکار ده چې د بودجې عمومــي ادراه د بودجــوي کال د هرې ربعې یا څلورمې په پیــل کې مقدماتي تخصیصات له لازمو تعدیلاتو سره تجدید نظر کړي.

د بودجې کنټرول:

په پخوانۍ بریتانیا کې قانون اینښــوونکو د باورونو دمیزان په تصویب اکتفا کوله، خو دا پاچا ؤ چې کولای یې شــوای د لومړیتوبونو یا هغه څه په اســاس چې ده ته یې ارزښت درلود پرېکړه وکــړي. خــو ورو ، ورو د بودجې او مملکت مالي صلاحیت پارلمــاني مجلس ته وغزېد، پداسې ډول چې د مخارجو په اړه د پارلمان نظارت حتمي شو.

همــدا شــان د دغو اعتبارونو د مصرف څرنګوالی له یوې مــادې څخه بلې مادې ته او له یوه فصل څخه بل فصل ته مقید او په ځیني مواردو کې منع شــو، تر څو دولت ونکړای شي د خپلې خوښــې په اساس مصارف او لګښــتونه وکړي. نن ورځ د بودجې د اجرا نظارت د مقننه او اجرایه قوې له لوري تر سره کیږي.

د بودجې د مصرف او اجرا په اړه کولای شــو له درې ډوله کنټرول څخه یادونه وکړو چې له: اداري کنټــرول، پارلمــاني کنټرول او قضایی کنټرول څخه عبارت دي. چې مختصراً هر یو په لاندي ډول تشریح کیږي.

۱- د بودجې اداري کنټرول: د بودجې له تصویب نه وروسته، د بودجې له اجرا د مخه تر سره کیږي، تر څو له تصویب شویو اعتبارونو څخه د دولت مصارف تجاوز ونکړي. د مختلفو وزارتونو د کنټرول د چارو پرســونل او یا مســتقل دوایر دغه مسؤلیت په غاړه اخلي. معمولاً دغه چاره د اړونــد وزاوت دنده او مســؤلیت ندی، بلکــې د غه چاره د اړوندې قوې تــر نظر لاندي، د مالیې وزارت تر امر لاندي تر سره کیږي.

البته د دندو د ښــه انجام په موخه پکار ده چې د کنټرول د پروســې په ترڅ کې د اعدادو له تقلــب او غلطیو څخه مخنیوی وشي او د قانون دمقرراراتو مطابق د حواله جاتو د اجرا کار تر سره شي او حواله شوي مبالغ له هغه مقدار سره انطباق ولري چې په بودجه کې تعین شوی وي.

۲- د بودجې پارلماني کنترول: په ډیموکراټیکو حکومتونو کې د تصویب شوې بودجې دعوایدو او مصارفو کنټرول یو اساسي امر ګڼل کیږي. دغه کنټرول د بودجوي کال په پای کې تر سره کیږي او معمولاً په دوه ډوله صورت نیسي. لومړی دحکومت استیضاح چې د اجرایه قوې د انحراف علت موندنه کوي، چې د کنټرول د موثرې او دقیقې پروسې زمینه برابروي. نن ورځ په زیاتره هیوادونو کې دغه ډول کنټرول کوونکي کمیسیونونه فعالیت کوي او د بودجې د اجرا چاري بررسي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د بودجــې قضایــي کنټرول: دغه ډول کنټرول چې د پارلماني کنټــرول له ډول څخه دی، په زیاتره هیوادونو کې د محاســبې د دیوان له لوري تر سره کیږي. لکه مخکې چې یادونه وشــوه، د بودجې کنټرول خورا اهمیت لري او د هغې د موثریت د لوړوالي لامل ګرځي او ددې باعث ګرځي تر څو د بودجې مالي وســایل په لازم دقت سره د ټاکلو موخو د تمویل لپاره په کارواچول شــی او د سم کنټرول په واسطه اصراف او بې تفاوتي له منځه لاړه شی او د دولتي پروژو له ځنډېدلو څخه مخنیــوی وشي. پدې برخه کې د بودجې له مراحلو وروســته غوره بولو چې د بودجې د تنظیم په برخه کې د اجرایه قوې له صلاحیتونو څخه لاندې یا دونه وکړو.

د نړۍ په ټولو هیوادونو کې اجرائیه قوه د بودجې د پیشــنهاد مســؤلیت لري او د دې دندې صلاحیت په اجرائیه قوې او اداري دستګاه پوري منحصر دی. حتي په ځینو هیوادونو کې دغه اصل په اســاسي قانون کې هم درج شــوی دی او د هیواد مقننه قوه د بودجې د تصویب د صلاحیت مقام لري خو په هیڅ وجه د بودجې د پیشنهاد حق نلري.

د امریکا په متحدو ایالاتو کې د بودجې تنظیم، پیشنهاد او تصویب د ۱۹۲۱ کال د قانون تابع دی چې په صریحه توګه پکې ذکر شــوی چې د بودجې تنظیم او پیشــنهاد د ولس مشر له دندو څخه دی.

په انګلستان کی هم د هغه هیواد د پارلمان د چلند مطابق، د بودجې تهیه او تنظیم د دولت له دندو څخه ګڼل کیږي. په فرانسه کې دغه تفکیک له ۱۹۴۶ م کال نه وروسته په اساسي قانون کې ذکر شــوې دی. په اســاسي قانون برســېره په هغو قوانینو کی چې د هیوادونو د بودجې او تنظیم لپاره تصویب شوي دي، د دغه امر له ذکر څخه یادونه شوې چې د کال په معین تاریخ کې د بودجې تهیه او تنظیم د دولت ستره دنده ده.

په افغانستان کې د ۱۳۳۹ کال د عمومي محاسباتو د تصویب شوي قانون له مخي د بودجې په برخه کې د دولت دندې په ترتیب سره ذکر شوې دي.

اوومه ماده: هر وزیر مکلفیت لري چې هر کال د خپل وزارت د راتلونکي کال بودجه وړاندې کړي او د کال د لومړنیو دریو میاشتو په اوږدو کې یې د مالیې وزارت ته تسلیم کړي.

اتمه ماده: د مالیې وزیر باید دغه ټولې بودجې په یوه مرکز کې سره راټولې یا توحید کړي، د عایداتو بودجه هم ور سره ضمیمه کړي او د دولت ټوله بودجه تشکیل او تنظیم کړي.

نهمه ماده: دغه عمومي بودجه د کال د وروستۍ نیمایي په لومړیو کې د ملي شورای مجلس ته وړاندې شي، خو د ۱۳۶۲ کال د عمومي محاســباتو او بودجې په تصویب شــوي قانون کې د دولت له لوري د یادې شوې دندې تر سره کول. په لاندې ترتیب بیان شوي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولسمه ماده: د هر کال د لومړي نیمايي په لومړیو کې باید د مالیې وزیر د مملکت عایدات د راتلونکي کال لپاره پیش بیني کړي. دا ډول مخارج چې د دغو عوایدو د ترلاسه کولو لپاره پکار دي، په نظر کی نیول کیږی او دواړه د وزیرانو هیأت ته وړاندي کوي.

دیارلسمه ماده: د وزیرانو هیئت باید پیش بیني شوي عایدات او د هغوی مخارج د حصول په اساس د هر وزارت د عایداتو په حدودو کې د مبالغو په بڼه ابلاغ کړي.

څوارلسمه ماده: هر وزیر باید د خپلو مصارفو بودجه د راتلونکي سند لپاره د هغو مبالغو په حدودو کې چې د دیارلسمې مادې مطابق د هغه وزارت لپاره تعین شوي وي، حاضر کړي تر څو د کال تر نهمې میاشتې پوري د مالیې وزارت ته وړاندي شي.

پینځلسمه ماده: د مالیې وزیر باید دغه ټوله بودجه په یوه صورت کې تنظیم کړي او د عوایدو بودجــه هــم ورسره ضمیمه کړي او ټوله بودجــه تهیه کړي. د بودجې لایحه هر کال د لســمې میاشتې په لومړۍ نیټه د ملي شورا په مجلس کې پیش بیني کیدای شي.

څنګــه چې پورته د بودجې او عمومي محاســباتو د لومــړي قانون او دویم قانون له مخې د بودجــې تنظیم او اصول ذکر شــول، هغه ترټولو مهــم توپیر ته چې په دې دواړو قوانینو کې تر ســترګو کیږي دا دی، چې د بودجې او عمومي محاســباتو په لومړي قانون کې دولت مکلف شوی دی چــې لومړی د خرڅ برنامه تعین کــړي او د مالیې وزیر د دغو مخارجو د تامین لپاره د درآمد منابع مشخصې کړي، پداسي حال کې چې د بودجې په دوهم ټاکل شوي قانون کې لومړی د مالیې وزیر د مملکت ټول عواید پیش بیني کوي او په اړه یې د وزیرانو شــورا ته اطلاع ورکوي او دغه شــورا د هیواد د عوایدو مطابق، د وزارتونو او اړوندو ادارو د مصرف بودجه پیش بیني او تنظیم کوي.

د ۱۳۸۴ کال د مالي چارو او عامه مصارفو د نوي قانون د ۲۸ مادې مطابق:

۱- د مالیــې وزارت هــر کال د بودجې تقاضا او طرزالعمل او د مالي کال بودجوي صلاحیتونه دولتي اداراتو ته صادروي.

۲- دولتــی ادارات مکلف دي چې د دغې مادي د لومړۍ فقرې له مخې د اړتیاوړ بودجه په معین وخت کې ترتیب او د غوښتنې وړاندیز یې د مالیې وزارت ته تسلیم کړي.

۳- د قضایي قوې بودجه د حکومت په مشوره د سترې محکمې له لوري ترتیب او د مالي کال د بودجې په توګه ملي شورا ته وړاندي کیږي.

۴- د مالیې وزارت د دولتي اداراتو په مشوره او تفاهم د مالي کال د بودجې تخمیني صحت او د بودجوي قانون د صلاحیتونو لپاره اړونده غوښتنه د قانون له احکامو سره تاییدوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دولتي ادارات مکلف دي چې د بودجې د وړاندیز له ترتیب او تکمیل وروســته هغه د مالیې وزارت ته تسلیم کړي.

د یادونې وړ ده چې په راتلونکو مخونو کې په افغانستان کې د بودجې د ترتیب او منظورۍ په هکله مفصل بحث په نظر کې نیول شویدی، خو دلته په هیوادونو کې د بودجې د تنظیم او تهیې په برخه کی د اجرائیه قوي د نقش د څرګندولو په موخه د یادشــوي قانون له ځینو مواردو څخه یادونه وشوه.

د دې فصــل پــه پای کې باید په یاد ولرو چې د بودجې د تنظیم او پیشــنهاد په برخه کې د مالیې د وزیر دندې او صلاحیتونه د نورو وزیرانو له دندو او صلاحیتونو سره توپیر لري. د بودجې د تنظیــم پــه برخه کې د مالیې د وزیر دندې د مالیــې وزارت د عایداتو د بودجې له ترتیب ، د مخارجو د بودجې له ترتیب، د هیواد د ټولې بودجې له ترتیب او پیشــنهاد او د ملي شــورا مجلس ته د هغې له سپارلو څخه عبارت دی.

پــدې توګــه لیدل کیږی چې د بودجــې د ترتیب او تصویب په جریان کــی د مالیې وزارت د ځانګړو مسؤلیتونو او اختیاراتو لرونکی دی، ټول مصارف چې ددولت او هر وزیر له لوري پیشنهاد کیــږي، باید دمالیې د وزیر په موافقــه او امضاء تر سره شي، البته دغه تګ لوری د نړۍ په زیاتره هیوادونــو کــې معمــول دی او د یادونې وړ ټکــی دا دی، کله چې وزارتونــه د مالیې وزارت د لارښوونو او طرز لعمل مطابق د خپلې بودجې پیشنهاد د مالیې وزرات ته وړاندي کوي، له لازمې ارزونې وروســته د مالیې د وزارت په واسطه د بودجې استماعیه مجلس ته چې غړي یې د مالیې له وزیر، د اقتصاد له وزیر، د باندنیو چارو له وزیر او د امورو د ادارې د باصلاحیته استازی (چې معمولاً د تشکیلاتو رئیس وي) څخه عبارت دي، وړاندي کیږي. په نوموړي مجلس کې د وزارتونو د باصلاحیته اســتازو په حضور کې چې له خپل دریځ او وړاندیز نه د دفاع کولو په موخه ناســت وي،تحلیل او ارزیابې کیږي او وروسته د نورو قانوني پړاوونو د تر سره کولو لپاره صالحه مقاماتو ته چې یادونه یې مخکې شوېده، وړاندي کیږي.

د درېیم څپرکي دمطالبو لنډیز

پــه هغو هېوادونو کې چې پارلماني نظام لــري، د بودجې مراحل په څلورو پړاوونو کې تر سره کیږي چې د بودجې له ترتیب، تصویب، اجرا او کنټرول څخه عبارت دي.

د بودجــې ترتیب تــر نورو ټولو مراحلو مهمــه، فنی او تخصصي مرحله ګڼــل کیږي چې دوه موضوع ګاني پکې ځانګړی اهمیت لري، لومړی د عوایدو تخمین او دوهم د مصارفو تخمین، چې د عوایدو په تخمین کې هم له دوو طریقو څخه استفاده کولای شو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقیمه طریقه، د وروستي ما قبل کال تګلاره، د وسطي زیاتوالي طریقه، د تېر کال په اساس د پیــش بینــي تګلاره او د قضاوتي پیش بیني تګلاره چې البته د بودجې د تنظیم په موقع کی باید له ټولو مهمو طریقو څخه کار واخســتل شي. د مصارفو د پیش بیني په اړه کومه ځانګړې طریقه شتون نلري.

لکــه څرنګه چې مطالعه شــوه د وزارتونو هره شــعبه د بودجوي کال لپــاره د خپلو مصارفو تخمیــن ترتیبــوي او د بودجې عمومي آمــر د مصرفي بودجې توحیدي راپور جــوړوي او د مالیې وزارت ته یې استوي چې د یادشوي مقام له لوري له تنظیم او وروسته د تایید په موخه د وزیرانو د شورا مجلس ته راجع کیږي چې له تایید نه وروسته د تصویب په موخه پارلمان ته استول کیږي.

د بودجــې د تصویب صلاحیت د ورځني قانون له مخي یوازي په مقننه قوې پوري اړه لري. د پیشــنهاد شــوې بودجې نه تصویب د دولت له پروګرامونو سره د پارلمان مخالفت په ډاګه کوي. کــه حکومــت د کوم دلیل له مخې ونکړای شي د کال تر پایــه د راتلونکي کال بودجه تنظیم کړي او یــا یې پارلمان د تصویب په چــارو کې ځنډ راولي، په دواړو وختونو کې د دولت د تأدیو لپاره د ولسمشرۍ له مقام څخه د موقت اعتبار غوښتنه کیږي.

د بودجې د اجرا د اهمیت په اړه ویلای شــو چې د دولت او اجرائیه دســتګاه د موفقیت او عــدم موفقیــت په برخه کې خورا اســاسي نقش لري. دغه مرحله د بودجې د قانوني پروســې له بشــپړولو وروســته پیلیږي او د مالیې وزارت له لوري د هر وزارت تخصیص په معینو وختونو کې حواله او ورکول کیږي.

نن ورځ د بودجې د نظارت چارې د اجرائیه قوې په وســیله تر سره کیږي، خو هغه څه چې د کنتــرول اړتیــا په ګوته کوي دا ده چې په بودجه کې د عوایــدو او مصارفو پیش بینــي مهمه او مسلمه ده چې دغه پیش بیني او عملیاتي پروګرامونه هغه مهال له ګواښ څخه ژغورل کیدای شي چــې کنټرول ترسره شي. پدې برخه کی کولای شــو له درې ډوله کنټــرول څخه یادونه وکړو لکه: اداري کنټرول، پارلماني کنټرول او قضایي کنټرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درېیم څپرکي پوښتنې:

۱- د بوجې د مراحلو شمېر څو دی، نومونه یې واخلئ؟
۲- د بودجې د ترتیب او تنظیم په برخه کې دوه مهم موضوعات کوم دي، نومونه یې واخلئ؟
۳- د عوایدو د پیش بیني د مهمو طریقو نومونه واخلئ؟
۴- د مستقیمي طریقې په هکله څه معلومات لرئ توضیح یې کړئ؟
۵- د وروستي ماقبل کال تګلارې په هکله ستاسو نظر څه دی، بیان یې کړئ؟
۶- د وسطي زیاتوالي طریقه څنګه طریقه ده ، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟
۷- د قضاوتي وړاندوینې تګلاره څه ډول طریقه ده، معلومات ورکړئ؟
۸- آیا د مصارفو د وړاند وینې په هکله کومه ځانګړې طریقه شته، معلومات ورکړئ؟
۹- د اوسني د تخمین په برخه کې یو رئیس باید کوم ټکي په نظر کې ولري ؟
۱۰- د ورځني اساسي قانون له مخي د بودجې د تصویب صلاحیت کوم ارګان ته سپارل شوی دی، توضیح یې کړئ؟
۱۱- د بودجې امتناع څه مفهوم لري، توضیح یې کړئ؟
۱۲- د اداري کنټرول مفهوم توضیح کړئ؟
۱۳- د پارلماني کنټرول په هکله خپل معلومات وړاندي کړئ؟
۱۴- آیا د بودجې د تنظیم او پیشنهاد په برخه کې دمالېې وزیر دندې د نورو وزیرانو له دندوسرهتوپیرلري،که نه؟پدې اړه معلومات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

د بودجې اصول

ټولیزه موخه:
د بودجې د مهمو اصولو مطالعه او پیژندګلوي.

دزده کړې موخې: ددې څپرکی په پای کې له محصلینو نه تمه کیږی چې وکړای شي:

۱- د بودجې د توازن اصول او د عوایدو او مخارجو تر منځ د موازنې مفهوم وپیژني.
۲- د بودجې د کاملیت او وحدت مفهوم زده کړي او د بودجې د وضاحت په هکله معلومات تر لاسه کړي.
۳- د بودجې د تخصیص او عدم تخصیص اصول و پیژني.
۴- د کلنۍ بودجې د اصل په هکله معلومات تر لاسه کړي.

د بودجې اصول

لکـه څنګـه چـې څرګنده ده، هر علم او فـن د علمي فرضیو او اصولو پر بنسـټ ولاړ دی، بودجه جوړونه هم له دغه امر څخه ګوښـې نده او په یو لړ اساسـاتو چې د بودجې د اصولو په نامه یادیږي استواره ده.

د یادونې وړ ده چې په بېلابېلو علومو کې اصل د قاطعیت او ثبات لرونکی وي چې ضروري هغـه یـې نه بدلیدونکي دي. خو په بودجه کې اصل له قاعـدې څخه عبارت دی چې د ځانګړیو اهدافو د لاسـته راوړلو په موخه پکار ده، او زماني او مکاني شرایط یې باید په پام کې ونیول شي. د بودجـې د اصولـو رعایت د هغې د موثریت او ګټور تـوب د زیاتوالي لامل ګرځي او د دولت د مقاصدو د تر لاسه کولو په برخه کې د یوې موثري وسیلې حیثیت مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودجې اصول په لومړي سر کې د اقتصاد د کارپوهانو په اثارو کې تیت او خواره لیدل کېدل، آن تــر دې چــې د لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ میلادي کال کې د لیون ســې (**Leon say**) له لوري تدوین او وړاندي شول.

له هغه وروسته په هغوی باندي یو لړ نور اصول هم ور اضافه شول چې موږ یې پدې ځای کې له هغو برخو څخه یادونه کوو چې تاریخي قدامت یې پیژندل شــویدی، همدا شــان له هغو نویو اصولو څخه هم یادونه کیږی چې د یادو شــویو اصولو د نفي په توګه نه وو یاد شــوي، بلکې دهغوی د متممو اصولو په توګه ترې استفاده کېدله.

د بودجې انتشار

د بودجې انتشــار دامفهوم پیاده کوي چې بودجه دې له زحمت او مخارجو پرته په اســانه توګه د خلکو لاسته ورشي، تر څو په اسانۍ سره ملاحظه او څرګنده شي او هغه مبالغ چې د هغې په را ټولولو کې شریک دي، په څه ډول او د کومو شیانو لپاره په مصرف ورسیږي.

په ۱۷۸۱ میلادي کال کې د لومړي ځل لپاره په فرانسه کې یوې بودجې انتشار وموند او پدې توګه وغوښــتل شــول چې اعتماد او باور تر لاسه شي، تر څو وکړاي شي په مالیاتو برسېره د دولت د خزانې لپاره د کریډیټ او پیسو اخستل شوني شي او پدې توګه موازنه هم را منځته شي . د دې موخې لپاره په ۱۸۲۱ میلادي کال په سویس او په ۱۸۴۸ میلادې کال په اطریش کې د بودجې انتشــار منځته راغلی دی چې د بشپړ تیایي بهیر له طی کولو وروسته د پارلمان له لوري د بودجې انتشار حتمي بڼه غوره کړې ده.

د بودجې بشپړتیا

یو مالي کال د ټولو وړاندو شویو عوایدو او مخارجو لرونکی وي. کومه بودجه چې ټول عواید او مخارج پکې په مفصله توګه شــتون ونلري، نــشي کولای د خپلو اقتصادي او مالي پلانونو دندې په ســمه توګه تر سره کړي. د دې اصل په اســاس د بودجې د ترتیب په صورت کې له غیر خالص پرنســیپ څخه اســتفاده کیږي، او پدې توګه ټول مصارف او عواید په ناخالصه توګه په بودجه کې ښودل کیږي تر څو د دولت د فعالیتونو په هکله د معلوماتو یو ټولیز مفهوم وړاندي کړي.

له همدې کبله ادارات د خپلو تر لاســه شــویو عوایدو له جملې څخه د خپلو تر سره شــویو مصارفو د کسر حق نلري او نشي کولای چې د هغوی توپیر خزانې ته وسپاري، بلکې تر لاسه شوی درآمد خزانې ته تســلیم کوي او خپل مصارف د اړوند ســند له لاري پیشنهاد کوي او تر ځانګړیو مقرراتو لاندي یوازي په ځانګړیو موضوعاتو مرعې الاجرا کیږي.

پــه هر یوه صورت کې د مالېــې د وزیر موافقت اړین دی. د مالېې وزیر خپله موافقه د فوق العاده او غیر مترقبه اړتیا په صورت کې ورکولای شي. ټول مخارج باید په یوه ځای تخمین کړل شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دقت وشي چې په راتلونکي مالي کال کې تأديه شي. ټول هغه عوايد چې تخمين يې په راتلونکي کال کې شويدي، مجبور دي چې د مخارجو د پرداخت لپاره په پام کې ونيول شي.

د بودجې توازن (د عوايدو او مخارجو تر منځ موازنه):

د بودجې د موازنې مهمه موخه دا ده چې هر کال د عوايدو او مخارجو تر منځ د شـــونتيا تر بريده توازن برا بر وي. كه د بودجې د تنظيم او تهيې په برخه کې کسر يا نيمګړتيا شتون ونلري ، يو غوره حالت ګڼل کيږي.که چيرته عوايد د مخارجو بسنه ونکړي نو تر ممکنه حده د نويو مالياتو د وضع کولو او يا د نويو عوايدو د سرچينو د اســتعمالولو او يا قروضو څخه اســتفاده کيږي. لنډه دا چې د بودجې د تنظيم په وخت کې له ډېر غور او فکر څخه کار اخستل کيږي.

غالباً په هغې بودجې کې چې د تهيې په وخت کې عوايد او مصارف يو تر بله تعادل نلري، ځينــي وخت جاري عوايد له جاري مصارفــو څخه زيات شي او ځيني وخت جاري عوايد له جاري مصارفــو څخه کم شي، نو ويل کيږی چې پدې صــورت کی بودجه توازن نلري او دولت د بودجې له کسر سره مخ دی. په ورته حالاتو کی دولت بايد د بودجې په لايحه کی د دغه کسر د تامين طرز تعين او پيشنهاد کړي، کنه نو بودجه خپل اصلي مفهوم له لاسه ورکوي.

همدا شان که بودجه زيات عوايد ولري چې دا پيښه ډېره کمه ليدل کيږي، پدې صورت کې هم دولت ته پکار ده چې د دغو اضافه شــويو عوايدو د اســتفادې پلان ترتيب او تعين کړي. د عوايــدو دغــه اضافه والی معمولاً د دولت له پورونــو څخه را منځته کيږي او که دولت مقروض يا پوروړی نه وي، حاصل شــوي عايدات زخيره کيــږي. ځيني وخت داسي هم کيږي چې د دولت لــه مقروضيت سره سره اضافي عايدات د مخصوصي زخيرې حســاب ته منظور او منتقل کيږي. د مثال په توګه په صنعتي هيوادونو کې ليدل کيږی چې اضافه عوايد د بحران په وړاندې د مبارزې او د اقتصادي انحطاط په وخت کې د بودجې د کسر د لېرې کولو لپاره ځانګړې شــوې زيرمې ته ليږدول کيږي.

د بشــپړتيا د اســاس له مخې بايد د مبلغونو اضافه ګي، د مالي کال له عادي بودجې څخه د غيــر عادي عوايدو پــه توګه د دويم مالي کال يا راتلونکې بودجې لپاره په پام کې ونيول شي. دغه اضافه والی بايد د پورونو د اړتيا د کموالي يا تقليل لپاره وکارول شي.

د بودجــې وحــدت يا يووالی: په بودجه کې ددې اصل موخــه دا ده چې په هيواد کې يوازې يــوه بودجه تهيه او اجرا شي، د بودجې تشــکيل په واحد صورت چــې په هغه کې د دولتي ادارو ټول عوايد او مخارج شتون ولري. د بودجې وحدت د دولت د اقتصادي ښيرازي لپاره اساسي شرط ګڼل کيږي.

د بودجــې د اتحــاد اســاس ورو ورو عملي بڼه غوره کړېده. په پخــوا وختونو کې تر ډېره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارونــو اجــرا د مخصوصو خزانو له لوري تر سره کېده، دغې چارې دا ضرر درلود چې په یوه ځای کې د پیسو زیاتوالی او په بل ځای کې د پیسو کموالی را منځته کیده او هم یې د مالي اجرآتو د وضاحت او شفافیت پروسه له خنډ سره مخ کوله.

پــه عمومي توګه د اختتام او وضاحت له مخې دغه اســاس منځته راغلی دی چې ټول عواید او مخارج په تخمین کې سره متحد وي. دغه پرنســیب د بودجې د اتحاد په نامه یادېږي. بودجه باید یو ټرلی واحد تشکیل کړي، له همدې کبله له واحدې بودجې څخه د باندي د مستقلې فرعي بودجې اســاس ممنوع دی. د بودجې یووالی د مالي ادارو د یوالې لپاره اســاسي شرط ګنل کیږي چــې یوازي دغه حالت متحد مالي اساســات او مالي وضعه په څرګنده بڼه ښــودلی شي او د مرام مطابق مالي او اقتصادي اجرأات شــوني کوي. همدا شــان د بودجې د وحدت اصل، په بودجه کې د پیش بیني شــویو ارقامو په برخه کی د مقننه قوې د نظارت او کنټرول شرایط هم په ښــه توګه اماده کوي.

دیادونــې وړ ده چــې د بودجې د یووالي اصل، د بودجې د کلاســیکو اصولــو له ټولګې څخه اخســتل شــویدی او نن ورځ زیات شــمېر هیوادونه عادي بودجه او یوه فوق العاده بودجه تر تیبوي . د بودجې د وحدت په اصل کې د اســتثناء شــتون هم د پام وړ دی چې د غیر پیش بیني شویو علتونو د واقع کېدلو او یا د درآمد د عدم تحقق له کبله دولت په تصویب شوې بودجه کې د تغیراتو په را منځته کولو باندي منتج کیږي، پدې توګه دولت د بودجې د متمم تر نامه لاندي پارلمان ته یوه لایحه وړاندي کوي.

د بودجې وضاحت:

بودجه باید په واضیحه توګه ووېشــل شي او په لنډه او مکمله توګه تشریح شي. بودجه د یوه مالي کال د اقتصادي جریان لپاره خپلې مالي دندې هغه مهال په ښــه توګه تر سره کولای شي چې عواید د هغوی د منځته راتللو له کبله او مخارج د هغوی د مرام او اســتعمال له مخې د شــونتیا تر بریده وویشــل شي. یوازي د بودجې په مجموعه کې د عوایدو او مخارجو ښــودل بسنه نکوي، ځکــه لــه ورته خلصو اعــدادو سره نه خو د بودجې تنظیم او ترتیب پــه ډاګه کیږي او نه هم په سمه توګه د هغوی اجرأ ترسره کېدلای شي. د بودجې واضیح او مشرح تنظیم د بودجې د کنټرول پروســه اسانه کوي، همدا شان منفرد اداري واحدونه د خپلو مکلفیتونو په لړ کې خپلې دندې په ښه توګه درک کولای شي او خپل مسؤلیتونه په لازم وخت کې تر سره کولای شي.

د بودجــې دقیقوالی: د دې اصل مطابق د دولت عوایــد او مصارف باید په هغه اندازه تعین شي چې په زیات احتمال سره د راتلونکې بودجې په دوره کې تحقق تر لاســه کړای شي. که چیرته د بودجې اعداد له پاملرنې او دقت سره تخمین شــوي نه وي، پدې وخت کی بودجه خپل اهمیت له لاســه ورکوي. د دولت د عوایدو او مصارفو دقیــق تخمین، د دولت د مالي طرزالعمل د زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

معقوليت د تضمين لامل ګرځي. د بودجې له تصويب نه وروسته د عوايدو يا مصارفو زياتوالى يا کموالى، د ناوړه حالت اســتازيتوب کوي. نو ټينګار کيږي تر څو له نا مطلوبه او منفي تاثيراتو څخه چې د بودجې له کسر يا مازاد څخه منځته راځي، مخنيوى وشي.

د بودجې تخصيص: د دغه اصل له مخې پکار ده چې د بودجې په سند کې ټول مندرج ارقام، په هغه ډول ترتيب شي چې د بودجې په قانون کې تعين او د مقننه قوې له لوري تصويب شوي وي او د تر لاسه کيدلو او تاديه کولو اجازه يې تر لاسه کړې وي. پدې اساس د بودجې وسايل بايد په يوه معين وخت کې د ځانګړيو اهدافو لپاره په کار واچول شي.

د تخصيــص اصل هيڅ ډول تغييــر، انعطاف او بدلون نه مني او دولت ته دنده ورکوي تر څو بودجه د هغو اهدافو لپاره مصرف کړي، د کومو لپاره چې تصويب شــوې وي. د تخصيص اصل هم د يو لړ استثناأتو لرونکى دى چې د انعطاف د اصل په نامه يادېږي.

د بودجې د انعطاف منلو د اصل له مخې، دولت د بودجې د اجرأ په برخه کې يو لړ اختيارات تر لاسه کوي، تر څو د تخصيصي اصل له دقيقې اجرأ څخه منځته راغلې احتمالي ستونزې حل شي.

دتخصيص نشتوالى: د دغه اصل له مخې، هغه ټول عوايد چې له مختلفو مدارکو څخه لاسته راځي په نا توپيره توګه د ټولو مصارفو لپاره په کار وړل کيږي. عوايد او مصارف په مجموعي توګه يو د بل په وړاندې قرار لري او په مجموعي توګه په موازنه کې راوړل کيږي، چې دغه اساس د غير مشــخص پرنسېپ په نامه يادېږي. د غير مشخص پرنسيپ نه مراعات کېدل د بودجې د موازنې د له منځه تللو لامل ګرځي.

که له دغه اصل څخه استفاده ونه شي، د يوه معين هدف د مصارفو لپاره عوايد کافي او حتى اضافــه کيداى شي. په بل عبــارت د دغه اصل مطابق ضرور نده چې هيڅ درآمد د کوم ځانګړي مصرف لپاره تخصيص شي او يا کوم مشــخص مصرف له کوم ځانګړي درآمد څخه تامين شي. دغه اصل د تخصيص د اصل عکس دى

د بودجــې کلنى والى: لکه مخکې چې يادونه وشــوه د نړۍ په ټولــو هيوادونو کې بودجه د يوه کال لپاره ترتيب او تنظيمېږي. له کلني دوران سره د بودجې اړيکه په يوه بودجوي کال کې د حساب د واضح کېدلو، د تحقق موندلو ده او د صرفه جويي د اساس لپاره حتمي ده.

ادارې د بودجې له تصويب شويو مخارجو څخه يوازې د مالي کال په اوږدو کې استفاده کولاى شي، د بودجــې ټــول طرزالعملونه په يوه کال کې د هماغه کال لپــاره دي چې بودجه ورسره تړاو لــري. د دې تــګلارې ګټه پدې کــې ده، تر څو هر کال بودجه د پارلمان تر غور او دقيق ســنجش لاندې قرار ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلنی اســاس یوه اســاسي جنبه هم لــري. هغه بودجه چې د اجرائیه قــوې له لوري پلانیږي. ضروري ده چــې د پارلمــان له لوري تصویب شي. د بودجې کلنی اصل د مقننه قوي په واســطه د بودجــې د کنتــرول او بررسي زمینه هم برابروي، خو د بودجې کلنی اصل په لومړي سر کې په پخــواني وخــت پوري اړه لري. ځکه اکثراً د خلکو درآمد د کرنیزو محصولاتو او مالداري د تولیداتو لــه لاري تامیــن کېده چې یوه کلن ځنډ ته یې اړتیا درلوده او طبعاً د دولت مالیات هم د یوه کال په اوږدو کې وصول کیدی شواى.

د بودجې د نویو اصولو په برخه کې د بودجې د اجرایوي اصل، د بودجې د صلاحیت د اصل او د بودجې د طرز العمل د اصل نومونه اخســتلای شــو، چې د بودجې د اجرایوي پرنســیپ په اســاس د حکومت له پروګرامونو سره موازي جریان لري او کامل مســؤلیت یې هم د حکومت په غاړه وي.

د بودجــې د صلاحیت د اساســاتو مطابــق باید اجرائیه قوه د خپلو مســؤلیتونو په وړاندي د بودجې په مقابل کې له لازمه صلاحیتونو څخه چې قانوناً تعین شویدي، کار اخستلای شي، تر څو یې په مرســته مدیر وکړای شي په مناســبو مواقعو کې د بودجې په اړه تصامیم ونیسي . د بودجې د طرزالعمل مطابق له یوه لوري د مالي دوایرو تر منځ همکاري شــتون لرلاي شي او له بله لوري د اجرائیه او مقننه قواو تر منځ یو ډول معلوماتي سیستم را منځته کیدی شي، تر څو یې له لاري د بودجې د ارقامو او اعدادو د ځینو تعدیلاتو او تغیراتو په برخه کې لازم معلومات له قانع کوونکو دلایلو سره تر لاسه شي.

پــه پورتــه بحث کې د بودجې مهم اصول وړاندي شــول. د دې فصل پــه پای کې د څو کلنۍ بودجې په هکله لنډ معلومات وړاندي کوو.

څو کلنه بودجه: د دولت مالي اقتصاد په کلنۍ بودجه برسېره وخت په وخت د یوه مالي پلان لرونکــي هــم وي، چې په دغه پلان کې د یوه منځمهالــه، مثلاً درې کلن یا پنځه کلن معین وخت عواید او مخارج پیش بیني کیږي. افغانســتان ته د مرســتو د تمویل د نړیوالو معیارونو له جملې څخه په ځانګړي توګه د پیســو د نړیوال وجهې صندوق له معیارونو څخه یې همدغه دی چې بودجــه د څو کلونو لپاره پیش بیني کیږي، دغــه کاري ډول د هیواد د بودجې په ترتیب کې هم معمول دی.

دغه پلان په ۱۹۱۴ میلادي کال کې، له لومړي نړیوالې جګړې څخه وروســته او هم په ۱۹۳۹ میلادي کال کې د دوهم نړیوال جنګ له پلانونو وروسته په ځینو هېوادونو کې په کار واچول شو، چې د مثال په ډول کولای شو په فرانسه کې د کمزوری اقتصاد لرونکو سیمو لپاره د درې کلن پلان او یا په یوګوســلاویا کې د وســپنې د پټلیو د جوړولو او معادنو د استخراجولو لپاره د پنځه کلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلان او داسي نورو نومونه واخلو. د ســترو اقتصادي پلانونو د کارولو اساسي علت د نړیوالو جګړو د پایلو له امله د بې کارۍ بې ســاري زیاتوالی ګڼل کیږي چې کار پوهان یې د خپلو نظریاتو په اســاس د دولت په مداخله او د بیکاري د بحران د مخینوي په موخه د اوږد مهاله پلانونو طرحه کولو ته اړ ایستل. نن ورځ هم د نړۍ په زیاتره هېوادونو کې د اقتصادي انکشاف په موخه ورته اقتصادي پلانونه طرحه او تطبیق کې.

د څلورم څپرکي د مطالبو لنډیز

لکــه چې مطالعه شــوه بودجه جوړونه په یو لــړ اصولو ولاړه ده، چې د بودجې د اصولو په نامــه یادیــږي. دبودجې د اصولو په لړ کــې یو هم د بودجې توازن دی . د بودجې د موازنې یوه مهمه موخه دا ده چې د شــونتیا تر بریده په بودجه کی د عوایدو او مخارجو موازنه مراعات شي ، خو د بودجې د انتشار اصل دا مفهوم لري چې بودجه په اسانه او بې زحمته توګه ملاحظه شي.

د بودجې بشــپړوالی د مالي کال ټول پیش بیني شــوي عواید او مخارج په ځان کې را نغاړي ، یوه فاقده یا نیمګړې بودجه نشي کولای خپلې دندې په مناســبه توګه تر سره کړي. د بودجې د وحــدت اصل موخه دا ده چــې بودجه یوازې په هېواد کې ترتیب او اجرا شي او د یادونې وړ ده چــې د بودجې د وحدت اصل د کلاســیکو اصولو له ډلې څخــه دی، چې نن ورځ زیاتره هیوادونه عادي او فوق العاده بودجه ترتیبوي. د بودجې د وضاحت په اړه ویلای شــو چې بودجه باید په ښکاره توګه وویشل شي او په مکمله او خلصه توګه تشریح شي.

د بودجــې د تخصیــصي اصل په هکله ویلای شــو ، د بودجې په ســند کې ټــول مندرج ارقام ضروري دي، البته په هغه ډول چې د بودجې په قانون کې تعین او تصویب شوي دي. د تخصیص اصل یو لړ اسثنا ګانې هم لري چې د انعطاف پذیري په نامه یادیږي.

د عدم تخصیص د اصل په هکله ویلای شــو چې هیڅ درآمد باید د کوم ځانګړي مصرف باید لپاره تعین نشي او هیڅ مصرف له کوم ځانګړي عاید څخه تامین نشي. د بودجې د کلني دور په باره کې ویل کیږي چې تر یوه کال پوري محدوده ده، خو د دولت مالي اقتصاد په کلنۍ بودجه بر ســېره ځیني وخت یو لړ مالي پلانونه هم طرحه کولای شي، چې په هغو کې عواید او مخارج د یوې منځ مهاله دورې لپاره پیش بیني کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي پوښتني:

۱-د بودجې د مهمو اصلونو نومونه واخلی؟
۲- د بودجې د موازني مفهوم څه شی دی؟ تشریح یې کړئ؟
۳- د بودجې انتشار څه مفهوم لري تشریح یې کړئ؟
۴- د بودجې د وحدت اصل کومه معنا لري بیان یې کړئ؟
۵- د بودجې د وضاحت اصل په لنډه توګه بیان کړئ؟
۶- د بودجې د تخصیص اصل تشریح کړئ؟
۷- د بودجې د عدم تخصیص د اصل په هکله معلومات ورکړئ؟
۸- د بودجې د کلني اصل په باره کې لنډ معلومات ورکړئ؟
۹- د څو کلني بودجې د ترویج او اړتیا په هکله معلومات ولیکئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودجې حالات

ټولیزه موخه:
د بودجې د توازن، مازاد او کسر د حالاتو مطالعه او د هغې د کسر د تامین طریقه.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- له متوازنې بودجې، د بودجې له کسر او مازاد سره اشنا شي.
- د بودجې د کسر له ډولونو سره په تړاو معومات تر لاسه کړي.
- په ملي اقتصاد باندي د بودجې د مکرر کسر منفي اثرات درک کړای شي.
- د بود جوی کسر د تامین د منابعو په هکله معلومات تر لاسه کړي.

د بودجې توازن: لکه څنګه چې پوهیږئ، د دولت بودجه په ځانګړي ډول له دوو برخو څخه تشــکیل شــوېده. د بودجې د عوایدو برخه او د بودجې د مصارفو برخه هغه وخت متوازنه بلل کیږي چې عواید او مصارف سره مساوي شي. یعنې په بودجه کې کوم کسر شتون ونلري.

کله چې د مصارفو په پرتله، د عوایدو نسبت زیات وي، د بودجې د ما زاد په نامه او کله چې د عوایدو په پرتله د مصارفو نســبت لوړ وي، د بودجې د کسر په نامه یادیږي. د کلاســیک مکتب د طرفدارانــو پــه آند د بودجې مازاد یا کسر دواړه د بودجې جوړونې د اصل مغایر دي، چې باید د شــونتیا تر بریده یې مخنیوی وشي. خو په هر صورت نن ورځ هم د بودجې مداوم کسر د دفاع وړ ندی او په ملي اقتصاد باندي منفي اثرات لري او بلآخره دولت د زوال په لور بیولی شي. البته د بودجې د کسر تکرار او په ملي اقتصاد باندي د هغې نا خوښــه اثرات، د تېرو دوو لســیزو په اوږدو کې په خپل هیواد کې لیدلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بودجې مازاد

لکه مخکي چې یادونه وشوه کله چې په یوه بودجوي دوره کې د مصارفو په پرتله د دولت د عوایـدو نسـبت لوړ شي، د بودجې د مـازاد په نامه یادیږي او دا پـه دوو حالتونو کې صورت موندلی شي. لومړی دا چې موجوده عواید ثابت وسـاتل شي او مصارف کموالی ومومي او بل دا چـې عوایـد پورته ولاړ شي او مصارف ثابت پاتې شي چې معمولاً لـه عملي نظره لومړنی طریقې ته رجحان ورکول کیږي. ځکه د مالیاتو لوړوالی له قانوني او تخنیکي ستونزو سره یو ځای وي.

په بودجه کې د مازاد د منځته راوړلو اسـاسي موخه، په قصدي توګه د قیمتونو د لوړوالي یا صعـود د مخنیـوي په مقصد، د مصارفو د کموالي له درکه د اقتصـاد د تقاضا له محدودیت څخه عبارت دی. البته د شدید پولي تورم یا انفلاسیون په صورت کې د بودجې دا ډول مازاد موثر نقش لري. البته د بودجې د مازاد په هکله داسي نظر شته چې که دغه حالت دوام وکړي، پدې معنا ده چـې دولـت هر کال خپل ولس یولړ منابعو ته لـه لاس رسي څخه محروموي، پرته لدې چې پخپله له هغې څخه استفاده وکړي. په پایله کې دغه بودجه بیکاری ته لمن وهي. ځکه چې بلقوه توان په کار ندی اچول شوی.

د بودجې کسر: لکه چې ملاحظه شول تر عوایدو د دولت د مصارفو زیاتوالی د بودجې د کسر پـه نامه یادیږي. پدې حالت کې ویلای شـو چې دولـت د بودجې له کسر سره مخ دی. د دولت د بودجـې کسر ممکـن بېلابېل دلایل او لاملونه ولري،کله چې دولت خپل فعال اقتصادي نقش تر سره کړي او له رکود څخه خلاصون ومومي، د سرمایه ګذاری زیاتو مصارفو ته اړتیا لري. همدغه امر دی چې د بودجې له کسر سره مخ شي تر څو په اقتصاد کې تعادلي حالت رامنځته شي. ځیني وخت پرته لدې چې ورته اقتصادي نقش ولري، د بودجې له کسر سره مخ کیږي چې د بودجې دغه ډول کسر په اقتصاد کې د دولت د ضعیف نقش د لوبولو څرګندونه کوي. لکه چې اشـاره وشوه د بودجې کسر بیلابیل لاملونه لري چې مهم یې په لاندي ډول ذکر کیږي.

۱- د اداري امـورو لـه کبله د بودجې رامنځته شـوی کسر: دغه ډول کـسر د بودجې له غیر معقول کسر څخه شـمېرل کیږي چې د سـازماندهي، برنامه ریزي، مناسـب نظارت، کنټرول او د اداري نه شتون له کبله منځته راځي.

د دغو شیانو نه شتون په دولتي دستګاه کې د کاري هماهنګی د له منځه تلو لامل ګرځي. د بودجې کسر مهم عوامل په لاندي ډول دي.

a. د اداري جوړښت کمزوري: د کمزوري اداري جوړښت له کبله د عوایدو په اخستلو کې ځنډ واقع کیږي، چې دغه ډول ستونزه په زیاتره هېوادونو کې لیدل کیږي، خو په مخ په وده هیوادونو کې دغه موضوع ډېره عمومیت لري. د بېلګې په توګه خلک د مالي مشـکلاتو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اســاس د مالیې په ورکولو او داسې نورو کې همکاری نه کوي. چې د عوایدو د پام وړ برخه په معینه موقع د دولت لاسته نه رسیږي.

b. د مالیاتــو د وصول کونکو ســازمانونو د کاري صلاحیت نشــتوالی: پــه ورته حالت کې د مالیــات ورکونکــو په منځ کې په بېلابېلــو ډولونو سره د تقلب، له مالیاتو څخه د تیښــتې اورشــوت اخســتلو په څیر فســاد راټوکیږي او په پایله کې د دولت د مالیاتو په واقعي سهم کې کموالی را ځي. د غلط مالیاتي سیستم انتخاب یعني د مالیاتو هغه سیستم چې له حاکم اقتصادي او اجتماعي وضعیت سره مطابقت ونلري، همدا شان د بې کفایته اداري سازمان د شتون په صورت کې د بودجې یو کسر هغه وخت را منځته کیږي چې دولت دغه نقیصه له منځه یوسي او نوي کارکونکي استخدام کړي.

۲- د اقتصــادي اوضــاع بدلون د بودجې د کسر د علت په توګــه: د اقتصادي اوضاع د بدلون لــه کبله د دولــت د عوایدو او مصارفو تر منځ همغږي له منځه ځــي. کله چې اقتصادي شرایط د مصارفو د لوړولو ایجاب وکړي، په هماغه اندازه د عوایدو د لوړېدلو امکان هم شــونی دی. د اقتصــادي وضعیت د تنزیل په صورت کې دولت نشي کــولای د مخارجو په محدودیت لاس پورې کړي، بلکې په ځینو حالاتو کې د اشــتغال او اقتصادي رکود په وړاندې د مبارزې د سیاســت له مخــې دولــت مجبور دی، خپلو مخارجو ته زیاتوالی ورکړي چــې برعکس د بودجې د درامد اقلام کموالی مومي.

البته اقتصادي نوسانات(بد لونونه) چې د ملي تولیداتو د کموالي لامل ګرځي او په پایله کې د دولت عواید کمیږي، کولای شي لنډ مهاله ستونزې وزیږوي.

د مثــال په توګه وچکالي، ســیلابونه، زلزلــې او داسې نور غیر مترقبه حــوادث د نوې مالیې د بودجوي کسر په برخه کې هغه لاملونه ګڼل کیږي چې تر ډېره یې مخه نشي نیول کیدی.

ځکه دولت نشي کولای چې د عمومي درآمد د کموالي په تناسب د بودجې مصارف کم کړي. ځکه د لا بدې اقتصادي وضعې لامل ګرځیدی شي او که د ســالم پولي سیاســت په واســطه کنټرول نشي په راتلونکو کلونو کې به د مصارفو زیات کموالی لیدل کیږي.

۳- له اقتصادي جوړښت سره تړلی د بودجې کسر: د بودجې دا ډول کسر د دولت د عوایدو او مصارفو تر منځ د هماهنګي د نشتوالي له کبله په اوږده مهال کې رامنځته کیږي او په همدې ډول اوږد مهالــه ماهیت لرلای شي، پداسې حال کې چې د بودجې هغه کسرونه چې تر اوســه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادونه شــوېده زياترو يې لنډ مهاله هويت درلــود او د رامنځته کيدلو عواملو يې هم موقتي بڼه درلــوده. د بودجــې دغه ډول کسر چې تر ډېره ځايه پر مختللو هېوادونو کې ليدل کيږي او پدې هېوادونو کې د اوږد مهاله اقتصادي او ټولنيزي زيربنايې د تقويت په موخه له توسعوي اقتصادې سياست څخه په پيروي د عمراني مخارجو د زياتوالي په پايله کې منځته راځي چې په نتيجه کې يې هيــواد د اقتصادي پراختيا له ابتدايي مراحلو څخه لوړو مراحلو ته درومي. زيات خلک پدې نظر دي چــې د بودجــې دغه ډول کسر د بودجې د کسر تر ټولو معقول ډول ګڼل کيږي. حتی ځيني د نظر څښتنان دا نه مني چې د بودجې کسر له عمراني پانګي اچونې څخه را منځته کيږي، ځکه دوی د عمراني سرمايه ګذاري مخارج توليدې مصرف ګڼي، چې په اوږده مهال کې د ناخالص ملي توليد په زياتوالي منتج کيدلای شي.

د عمــراني مصارفو د تامين لپــاره د دولت د عوايدونه پوره کېدل تر ډېره ځايه د ټولنې د مالي ځــواک د ضعف لــه کبله وي. په داسي ډول چې د ټولني د مالي ځواک ضعف په دغو مواردو کې د عمراني بودجې کسر را منځته کوي.

د بودجې د کسر د تامين منابع:

دولت کولای شي د مرکزي بانک له لوري د پولي سياســت په واسطه د دولتی قرضې د اسنادو نشر، له هيوادونو او خپل مرکزي بانک نه د قرض اخســتلو او داسي نورو له لارې د بودجې کسر تامين کړي.

په پرمختلليو هيوادونو کې د قرضې د اســنادو د انتشــار طريقه خورا مهم نقش لري. د دغه ډول اوراقــو نــشر د خلکو د کوچنيو پس اندازونو په راټولولو او د دولت په واســطه د هغوی د مــالي سرمايه ګذاري تجهيز له دوی سره مرســته کوي، تر څو لــدې لاري له عمراني پروګرامونو سره مرسته وکړي.

په پرمختللو هيوادونو کې د قرضې د دولتي اسنادو د ګټور توب په هکله د لږ پوهاوي له کبله لږ امکانات موجود دي او د قرضې دغه ډول اسناد په کمه اندازه د خلکو له لوري اخستل کيږي.

همدا شان د فوق العاده برخه پلوري. تر څو د بودجې کسر ور باندي تمويل کړي. د قرضې د دولتی اســنادو له لاري د بودجې کسر د تمويل په صورت کې ممکن د تورم يا انفلاسيون تاثيرات څرګنــد نشي، ځکه يوازي له خصوصي برخې څخه د اخســتلو قدرت دولت ته ليږدول کيږي او په اقتصاد کې د پيسو د زياتوالي لامل نه ګرځي.

په پرمختللو هيوادونو کې چې د ســاختماني او زيربنايي پروژو لګښــت يې خورا زيات دی او مالي منابع يې له داخلي منابعو څه نه تر لاســه کيږي، د بهرنيو قرضونو تر لاســه کول يې د تمويل غوره منابع ګڼل کيږي، نو پدې اساس د هيوادونو د بودجې کسر د ورته قرضو له لاري تمويليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قانــوني چوکاټ په داخل کې له مرکزي بانک څخه د دولت قرضه او د امکاناتو د نه شــتون په صورت کې د مرکزي بانک له لوري د نويو پيســو انتشــار د بودجې د کسر د تامين يوه وسيله ګڼل کيږي چې د نويو پيسو نشر، د قيمتونو لوړوالی او انفلاسيوني تاثيرات له ځان سره لري.

د پنځم څپرکي د مطالبو لنډيز

څنګه چې يادونه وشوه د دولت بودجه په ځانګړي ډول له دوو برخو څخه تشکيل شوېده ، د عوايــدو برخه او د مصارفو برخه. يوه بودجه هغه مهال متوازنه ګڼل کيږی چې عوايد او مصارف سره مساوي وي. کله چې د دولت عوايد د مصارفو په پرتله زيات شي ، دا حالت د بودجې د مازاد په نامه ياديږي. همدا شان که چيرته د دولت مصارف د عوايدو په پرتله زيات شي، نو دا حالت د بودجې د کسر په نامه ياديږي.

د دولــت د بودجــې کسر بيلابيل دلايــل. د نامعقولو اداري چارو له کبلــه د بودجې کسر تر ټولو بد کسر ګڼل کيږی چې د برنامه ريزي، ســازماندهی، نظارت او دکنټرول د نه شتون له کبله منځته راځي.

لــه اقتصادي جوړښــت سره په تړاو د بودجې کسر د دولت د عوايــدو او مصارفو تر منځ د هماهنګي د نه تعقيب پايله ګڼل کيږی چې په اوږده مهال کې څرګندېږي او پدې توګه اوږدمهاله ماهيت لري.

زيــات خلــک پدې آند دي چې د بودجې د کسر دغــه ډول د بودجې د کسر تر ټولو غوره او مهــم کــسر ګڼل کيږي. دولت کــولای شي د مرکزي بانک له لوري د قرضې د اســنادو نشر او له نورو هېوادونو څخه د قرض اخستلو په واسطه د پولي سياست له لاري د بودجې کسرتامين کړي

په پرمختلليو هيوادونو کې د قرضې د اسنادو د نشر له لاري د بودجی د کسر تکافو خورا مهم نقش لري. همدا شان د فوق العاده مالي اړتيا په حالت کې دولت کولای شي د خپلې شتمنی يوه برخه وپلوري تر څو د بودجې کسر ورباندي تامين کړي.

پــه پرمختلليو هيوادونو کــې د بودجې کسر د تامين لپاره د بهرنيو قرضونو اخســتل تر ټولو غوره منابع ګڼل کيږي.

د قانــون پــه چوکاټ کې له مرکــزي بانک څخه د دولت قرضه او په نا مســاعدو شرايطو کې د نويو پيســو انتشــارهم د بودجې دکسر د تامين يوه وســيله ګڼل کيږي چې البته د پيسو نشر د قيمتونو لوړوالي او انفلاسيوني تاثيرات له ځان سره لرلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي پوښتنې:

۱- بودجه څه وخت متوازنه بلل کیږي، پدې اړه معلومات ورکړئ؟
۲- د بودجې د مازاد مفهوم توضیح کړئ؟
۳- د بودجې دوامدار مازاد حالت څه معنا لرلای شي پدې اړه معلومات ورکړئ؟
۴- د بودجې کسر تعریف کړئ؟
۵- د اداري امورو له کبله منځته راغلی د بودجې د کسر په هکله معلومات ورکړئ؟
۶- د بودجې د کسر د علت په توګه د اقتصادي اوضاع د بدلون په هکله معلومات ورکړئ؟
۷- د اقتصادي جوړښت له کبله د بودجې د کسر په هکله معلومات ورکړئ؟
۸- د بودجې کوم ډول کسر غوره او معقول کسر ګڼل کیږي، نوم یې واخلئ؟
۹- دولت له کومو لارو کولای شي د بودجې کسر تامین کړي، نومونه یې واخلئ؟
۱۰- په پرمختللیو هیوادونو کې د بودجې کسر د تامین غوره منابع کومې دي، پدې اړه معلومات ورکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د بودجې جوړښت

ټولیزه موخه:
په هیواد کي د بودجې جوړولو له تګلارى سره آشنایي او د هغې د تصویب په برخه کى د بېلابېلو ارګانونو رول.

د زده کړي موخې: د دې څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- په هیواد کې د بودجې له مراحلو سره پېژندګلوي پیدا کړي.
- په هیواد کی د بودجې جوړولو د تګلارې په هکله معلومات تر لاسه کړي.
- د دولت د بودجوي اداراتو د نظم په هکله معلومات تر لاسه کړي.
- د بودجې د تدوین او بر رسي کمیټي د کار په اړه معلومات تر لاسه کړي.

په افغانستان کې بودجه

په افغانستان کې هم د نورو هیوادونو په څیر د بودجې څلور مراحل شتون لري چې مخکي يې يادونه شوېده، يعني د بودجې ترتیب، تصویب، اجرا او کنټرول.

د دولــت بودجــه د بودجوي کلیزي مطابق د بودجوي واحدونو لــه لوري د معینو مصرفي او تشــکیلاتي نورمونو مطابق د وړاندي شــویو ارقامو او اعدادو د تحلیل او شننې په اساس د بودجوي واحدونو له لوري ترتیببږي، او د غور او بررسي لپاره د مالیې وزارت د بودجې ریاست ته استول کیږي.

د بودجې ترتیب په وزارتونو کې د ټيټو مقاماتو له لوري د لوړو مقاماتو په لور صورت نیسي. د مالیې وزارت د وزارتونو او موسســاتو بودجه تعدیل او اصلاح کوي او له هغه وروسته د دولت بودجه داسي توحید او اصلاح کوي چې د بودجې اصل توازن په نظر کی نیول شوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اداراتو بودجوي نظم:

لکه چې پوهیږئ پدې وروستیو کلونو کې د دولتي اداراتو بودجوي نظم په بشپړه توګه له منځه تللی او د مرکزیت ماهیت یې له لا سه ورکړی ؤ. د مسؤلینو په وینا د ۱۳۸۱ اکال په پیل کې د ورته بهیر د نوي ایجاد هڅې پیل شوې.

فعلاً د افغانستان بیارغونه د نړیوالي ټولنې په همکاریو باندي متکي ده او د عادي بودجې لویه برخه له داخلي عوایدو څخه تمویل کیږي. د مسؤلینو له قوله د ۱۳۸۱ کال له پیل نه مخکي، د بودجې عمومي ریاست د بودجې د تنظیم لپاره کوم عصري سیستم نه درلود او یوازنۍ وسیله چې په واک کې یې درلوده د حساب له ماشین څخه عبارت وه.

د بودجې د مصارفو زیاته برخه یوازي له عاجلو بشري مرستو څخه تشکیلېده. پلان شوي او منظمي هماهنګۍ شتون نه درلود او د پیسو ورکولو په مورد کې دقیق ارقام هم څرګند او واضح نه وو. د وخت په تېرېدو سره د مالي امورو د نظم لپاره ځانګړي پروګرامونه ایجاد شول چې پدې لړ کې د پالیسیو د طرحې او تطبیق په موخه د وزارتونو لپاره د مشورتي ګروپونو تشکیل او د مرسته کوونکو له لوري له افغانستان سره د اړتیاوو د له منځه وړلو په موخه د عاجلو مرستو تر سره کول د یادونې وړ دي.

پدې ځای کې د پورتنیو مطالبو د تائید او په فعلي شرایطو کې د بودجې تدوین د عملي تګلارې د پیژندلو په موخه ستاسو پام د ۱۳۸۵ کال د بودجې د تدوین د مرحلې راپور ته را ګرځوو.

د۱۳۸۵کال دبودجې دترتیب له مرحلې څخه دتصویب ترمرحلې پوري راپور:

د ۱۳۸۵ کال د عادي او انکشافي بودجې د تدوین کار د ۱۳۸۴ کال د قوس د میاشتې له نیمایي څخه پیل شو. د بودجې د تدوین او بررسي کمیټه چې د مالیې، اقتصاد، بهرنیو چارو د وزارتونو او جمهوري ریاست د امورو د اداري له استازو څخه تشکیل شوې، د یو لړ ورکشاپونو له دایرېدلو وروسته یې د ۱۳۸۵ کال بودجې د طرحې لپاره د وزارتونو وړاندیزونه تر لاسه کړل. وروسته دغه کمیټه چې د ریاست دنده یې د مالیې وزارت د معین په غاړه وه، د جدي د میاشتي په نیمایي کې له وزارتونو سره مباحثې پیل کړې او یوه میاشت یې دوام وکړ.

نوموړي کمیټې د وزارتونو وړاندیزونو ته په کتني او مالي امکاناتو او لمړیتوبونو ته په پام سره د ۱۳۸۵ کال له را رسیدلو د مخه د ۱۳۸۵ کال عادي او انکشافي بودجه تدوین او د حکومت کابینې ته یې وسپارله.

د ۱۳۸۵ کال د بودجې طرحه د کب د میاشتې په ۱۳ او ۱۵ نیټه د وزیرانو د شورا په فوق العاده غونډه کې د مالیې د وزیر او د همدغه وزارت د معین له لوري وړاندي شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وزیرانو شــورا د بودجې په برخه کې د یو لړ تعدیلاتو او بدلونونو وړاندیز وکړ او د مالیې وزارت تــه یــې دنده ورکړه تر څــو د غو تعدیلاتو ته په کتني سره د مــلي بودجې نهایي طرحه د وزیرانــو په راتلونکې شــورا کــې وړاندې کړي. بود جه د حوت یا کب د میاشــتې په ۱۵ مه نیټه د وزیرانو د شــورا په غونډه کې په یو لړ پیشــنهاد شــویو تعدیلاتو او بدلونو باندې له بحث کولو وروسته تائید شوه او د وزیرانو شورا د مالیې وزارت ته دنده وسپارله، تر څو یې نهایې طرحه د تصویب په موخه ملي شورا ته وسپاري .

پدې جلسه کې پرېکړه وشوه چې دولتي ارګانونه په خپلو بودجوي مصارفو کې د معین شوي بــاب رعایتو کړي او په مصارفو کې دقیق او محتاط وي. لدې وروســته تصویب شــوې بودجه د حوت په ۱۶ مه نیټه د هیواد د اســاسي قانون مطابق د مشرانو جرګې ته د توضیحي موخې لپاره وړاندي شــوه چې د کب د میاشــتې په ۲۴ مه نیټه د مشرانو جرګې په خپله جلســه کې د ۱۳۸۵ کال بودجه تر بحث لاندي ونیوله.

د مشرانو جرګې د عادي او انکشافي بودجې په اړه د خپلو نظریاتو او وړاندیزونو په برخه کې د خپلو نظریاتو له څرګندولو وروسته د ۱۳۸۵ کال د بودجې طرحه د ۱۳۸۵ کال د وري یا حمل دمیاشتې په ۹ نیټه ولسي جرګې ته حواله کړه او د ولسي جرګې له بررسي وروسته منظوره شوه.

هیله ده د پورتنی راپور په واســطه د بودجې د تنظیــم او ترتیب په مهمو پړاوونو باندې پوه شــوي یاســت. څنګه چې پوهېږی دغه بودجه د پارلمان له لوري تصویب شوه چې په په واسطه یې د مالیې وزارت وکړای شول، د وزارتونو د بودجوي واحدونو تخیصیص شوي مصارف د هغوی پــه واک کــې ورکړي. په ورته توګه په پورتني راپور کی وپوهېدو چې د بودجې د ترتیب او تنظیم په برخه کې اجرائیه قوه څه اغیزه لري. همدا شان د مقننه قوې په صلاحیت باندې وپوهېدو چې د بودجې له تصویب څخه عبارت دی.

د یادونــې وړ ده چــې، د بودجې له تصویب څخه وروســته بودجه قانوني حیثیت مومي او ټولې دولتي نماېندګۍ او موسسات د تصویب شوې بودجې مطابق له مصارفو څخه استفاده کوي .

په افغانســتان کې د بودجې کنټرول د بودجې د ریاست له مهمو دندو څخه شمېرل کیږي او دغه ریاســت د مالیې وزارت له مهمو ریاســتونو څخه دی چې د دولت د کلنۍ بودجې د ترتیب، تنظیم او تطبیق مسؤلیتونه په غاړه لري.

د افغانســتان د اســلامي جمهوریت د موقتي ادراې په رامنځته کېدلو د بودجې د سطحې له لوړوالی سره، چې عمده تاً د نړیوالو مالي سرچینو په مرسته تمویلیږي، د دغه ریاست په دندو کې هم زیاتوالی رامنځته شــو. لکه څنګه چې د مرســتو انســجام هم د دغه ریاست د دندو د لایحې یوه برخه ګرځېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه آخر کې يو ځل بيا يادونه کوو چــې د ۱۳۸۴ کال د بودجې د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون د اوه ويشــتمې مادې مطابق بايد د حکومت د اقتصادې جوړښــت او انکشافي طرحو له مخې د دولت ترلاسه کېدونکي عوايد او مصارف د راتلونکي مالي کال لپاره تخمين او ارزيابي شي.

د عامه مصارفو او مالي امورو د قانون اداره په ۹ فصلونو او په ۶۵ مادو کې تصويب او ۱۳۸۴/۶/۵ نيټه توشـيح شــوېده. شــپږم فصل يې د بودجې ترتيب او منظوري ته، اووم فصل يې د بودجې د صلاحيتونــو پــه برخه کې د اجراآتو لپاره او اتم فصل يې د بودجې دمحاســبې برخو ته ځانګړي شويدي .

د شپږم څپرکي د مطالبو لنډيز

په افغانســتان کې د نورو هېوادونو په څير د بودجې تشــکيل په څلورو پړاونو کې بشپړيږي چې په ترتيب سره له ترتيب، تصويب، اجرا او کنټرول څخه عبارت دي.

د دولت بودجه د بودجوې واحدونو له لوري ترتيب او د شموليت په موخه د دولت عمومي بودجــې او د ماليې وزارت د بودجې رياســت ته اســتول کيږي. دمالېــې وزارت د نورو وزارتونو بودجه تعديل او اصلاح کوي او د دولت بودجه د توازن د اصل په اساس توحيد کوي.

د مسؤلينو له قوله د دولتي اداراتو بودجوي نظم د ۱۳۸۱ لمريز کال څخه پيل شو. د بودجې د تدوين او بررسي کميټه د مالېې، اقتصاد، خارجه چارو د وزارتونو او جمهوري رياست د امورو د ادارې له استازو څخه تشکيل شوېده .

د يادونــې وړ ده چې د بودجې له تصويب څخه وروســته بودجــه قانوني حيثيت مومي او ټولې نمايندګۍ او وزارتونه د تصويب شوې بودجې مطابق د استقادې قانوني حق تر لاسه کوي.

په هېواد کې د بودجې کنټرول د بودجې د رياست له مهمو دندو څخه شمېرل کيږي.

د مــالي امــورو او عامه مصارفو د قانون اداره په ۹ فصلونو کې له ۶۵ مادو سره تصويب او په ۱۳۸۶/۶/۵ نيته توشيح شوې ده. په ۱۳۶۳ کال کې د بودجوي قانون په انفاذ او د هغه نور مغاير احکام لغوه شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱- په افغانستان کې د بودجې مراحل څو پړاونه لري نومونه يې واخلئ؟

۲- پدې وروستيو کې د افغانستان د اداراتو بودجوي نظم له کوم کال څخه پيل شو؟

۳- د ۱۳۸۴ د کال بودجې د تدوين او بررسي کميټه له کومو اســتازو څخه تشــکيل شوېده، پدې برخه کې معلومات ورکړئ؟

۴- په افغانستان کې د بودجې کنټرول د کوم ارګان دنده ګڼل کيږي، پدې برخه کی معلومات ورکړئ؟

۵- د بودجې د رياست د دندو په هکله معلومات ورکړئ؟

۶- د ۱۳۸۴ کال د مالي امورو او عامه مصارفو د قانون له مخې بودجه د څوکلنو پروګرامونو په اساس تهيه او ترتيب کيږي؟

۷- د ۱۳۸۴ کال د مــالي امورو او عامه مصارفو قانــون د څو فصلونو او څو مادو لرونکی دی، معلومات ورکړئ؟

۸- آياد ۱۳۸۴دټوليزو لګښــتونو او د مالي چــارود اداري دقانون په نا فېذېدوسره د۱۳۶۲نېټې قانون هم د اجرا وړ دی او که نه، معلومات ورکړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچینې او اخځلیکونه:

۱- منچولی ، ژنیو (۱۳۱۴) طرز جدید تشکیلات دوایر مالیاتی، مطبعه عمومی کابل
۲- توکلی، احمد (۱۳۸۵) مالیه عمومی، انتشارات سمت، تهران
۳- مهندس ابوطالب،(۱۳۸۵) مالیه عمومی موسسه عالی حسابداری، تهران
۴- احمدی ، علی محمد (۱۳۸۲) اصول و مبانی بودجه ریزی، انتشارات نور علم ، همدان
۵- حقایقی ، عبدالله (۱۳۸۴) سیاست بوجه ، فاکولته اقتصاد، کابل
۶- وزارت عدلیه (۱۳۸۴) قانون امور مالی و مصارف عامه کابل
۷- وزارت مالیه (۱۳۸۳) پروگرام اموزشی طرز اجرات عملی در واحد های اولی بودجوی
۸- رنگریز حسن و دیگران (۱۳۸۳) دولت و بودجه ریزی نوین دولتی، ایران
۹- لکچرنوت ها و مواد موجود در دیپارتمنت بودجه انستیتوت اداره و حسابداری
۱۰- گزارش از واحد پالیسی هماهنگی و راپور دهی وزارت مالیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښـــوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپســـې بيا د شاگردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښـــښ وکړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حســـابدارۍ څانگې د ښـــوونکو په ميړانې او همت سره د ادارې او حســـابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاگردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوســـتونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شـــاگردانو او د تخنيکي او مســـلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شـــان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميمانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښـــوونکو او د ادارې او حســـابدارۍ څانگې د مســـلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مســـلکي، تخنيکـــي او علمي مطالبـــو او مفاهيمو د څرنگوالې په هکلـــه خصوصاً د هغوی املايي او انشـــايي اشـــتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې گرانو شـــاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شـــان له گرانو شـــاگردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او اســـتفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ســـتونزې، فقر او وروســـته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلينو د گټې وړ وگرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت

د تعليمي نصاب د پراختيا رياست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library